

SEYAHATNÂMELERDE FIKİH KÜLTÜRÜ: İBN BATTÛTA ÖRNEĞİ

Aydın TAŞ*

Özet

Bu makalede, Müslümanların ve dünyanın önemli gezginlerinden sayılan İbn Battûta'nın Seyahatnâmesi, fıkıh nokta-i nazarından incelenmiştir. İbn Battûta, takriben 29 yıllık süre içerisinde Orta İran, Kafkasya, Kuzey Avrupa, Japonya ve Afrika'nın güneyi hariç neredeyse eski dünyanın tamamını gezmiştir. O, dolaştığı yerler hakkında bilgi verirken fakihler, kadılar, halkın mezhebi ve kimi fikhî uygulamalardan çokça bahsetmiştir. Bu çalışmada İbn Battûta'nın verdiği fıkıhla ilgili bilgiler, içeriğine göre tasnif edilerek sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Battûta, Seyahatnâme, Fıkıh, Fikhî Uygulamalar, Fıkıh Tarihi, Kültür.

Fiqh Culture in Travelogues: The Case of Ibn Battuta

Abstract

Ibn Battuta is the greatest medieval traveler. He is one of the Muslim's and the world's important traveler at the same time. In this article has been researched Ibn Battuta's travels from the point of fiqh (Islamic law). Ibn Battuta toured the entire ancient world except Central Iran, the Caucasus, Northern Europe, Japan and Africa about within 29 years. While he gives information about the visited places much

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, aydintas@gmail.com

mentioned faqıhs (Islamic jurists), judges, people's sect and fiqh's (Islamic law's) practices. İbn Battuta gave valuable information about them. In this article the informations that given by him have been tried to present by the classification.

Key Words: İbn Battuta, Travelogue, Fıqh (Islamic Law), Fıqh's Practices, Fıqh's History, Culture.

Giriş

İbn Battûta'nın lakap, künye ve nispetleriyle birlikte tam adı; Şemsüddîn¹ Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh el-Levâtî et-Tancî'dir, İbn Battûta² şeklinde meşhur olmuştur (شمس الدين أبو عبد الله محمد بن عبد الله اللواتي الطنجي المعروف بابن بطوطة³). O, 17 Recep 703/24 Şubat

¹ Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed bin Abdillâh el-Levâtî et-Tancî İbn Battûta (v. 770/1369), **er-Rihle= Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr I-VI (I-IV: er-Rihle, V: el-Fehâris, VI: el-Müstedrekât)**, Takdim ve tahkik Abdülhâdî et-Tâzî, Rabat 1417/1997, I/151 (İbn Cüzey'in mukaddimesi), **Türkçe çevirisi: İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II**, 2. Baskı, Çeviri, inceleme ve notlar A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, I/5; Ebü'l-Feyz Murtaazâ Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî (v. 1205/1791), **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs I-XL**, Vizâratü'l-İrşâd ve'l-Enbâ', Kuveyt 1385/1965, XIX/159. İbn Battûta, Hindistan'da "Bedruddîn" (بدر الدين) olarak tanındığını ve anıldığını söyler (İbn Battûta, III/229, çev. II/733). *Rihle*'nin iki Arapça baskısında İbn Battûta'nın lakabı "Şerafüddîn" (شرف الدين) olarak geçmektedir: İbn Battûta, **er-Rihle= Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr I-II**, 1. Baskı, Kahire 1346/1928, I/2; a.mlf., **er-Rihle= Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr I-II**, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1377/1958, I/2.

² Ünlü sözlükçü Zebîdî (v. 1204/1790), "بطوطة" kelimesindeki "tı" harfinin şeddeli olarak "Battûta" şeklinde okunması gerektiğini belirtir (Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, XIX/159). Kehhâle ise "بطوطة" kelimesindeki "tı" harfini bazıları şeddeli okusa da, "Batûta" şeklinde şeddetsiz okunmasının daha yaygın olduğunu (الجاري على الألسن) (خلافة) söyler. Ömer Rızâ Kehhâle (v. 1987), **Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye I-IV**, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993, III/451.

³ Bkz. Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Hatîb (v. 776/1374), **el-İhâta fî Ahbâri (Târîhi) Gırnâta I-IV**, 1. Baskı, Takdim, tahkik ve havâşî Muhammed Abdullâh İnân, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1395/1975, III/273; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine I-IV**, Dârü'l-Cil, Beyrut 1414/1993, III/480; İsmail Paşa bin Muhammed Emin el-Bâbânî el-Bağdâdî (v. 1920),

1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğmuştur⁴. İbn Battûta öğrenimine Tanca'da başlamış. Ancak 21 yaşında seyahate başlaması nedeniyle erken bırakmıştır⁵. Ailesi Berberî Levâte kabilesine mensup olup Berka'dan buraya göç etmiştir. Seyahatnâmesinde yer alan “*Kazâ ve meşihat (şeyhlik) benim ve atalarımın mesleğidir.*”⁶ cümlesinden anlaşıldığına göre ailesinden birçok kadı yetişmiştir. Nitekim kendisi de çeşitli yerlerde kadılık yapmış ve tahminen 770/1369⁷ yılında Mağrip (Fas)'te bir şehrin (Tâmesnâ-Merrâkeş) kadılığını yaparken

Hediyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannafin I-II, istinsah ve tashih: Muallim Kilisli Rifat Bilge ve Mahmud Kemal İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951 (1. cilt), 1955 (2. cilt) (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.'dan ofset baskı), II/169; a.mlf., **İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn I-II**, birinci cildi tashih: Mehmet Şerefettin Yaltkaya ve Muallim Kilisli Rifat Bilge, ikinci cildi tashih Muallim Kilisli Rifat Bilge, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947 (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.'dan ofset baskı), I/262; Hayreddîn ez-Ziriklî (v. 1976), **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn I-VIII**, 15. Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, VI/235; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III/451; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde el-Merrî, **Delîlu Müerrihi'l-Mağribi'l-Aksâ= Delîlu İbn Sûde**, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1418/1997, 42.

⁴ İbn Battûta, I/153, çev. I/9; Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, II/169; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III/451-452.

⁵ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III/452.

⁶ İbn Battûta, III/233, çev. II/736.

⁷ İbn Battûta'nın 779/1377 senesinde vefat ettiği de söylenir. İbn Sûde, *Delîl*, 42; Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn*, I/262; a.mlf., *Hediyetü'l-Ârifin*, II/169; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III/452.

vefat etmiş ve Tanca'da defnedilmiştir⁸. Tanca şehrindeki türbesi günümüzde mevcut olup ziyaret edilmektedir⁹.

İbn Battûta, seyahatnâmesi sayesinde dünya tarihinin en çok tanınan gezginlerinden olmasına rağmen edebiyat, fıkıh gibi dönemin popüler ilimlerinde sivrilmediği için ondan sadece üç çağdaşı; Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb (v. 776/1374), İbn Haldûn (v. 809/1406) ve İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449) kısaca bahsetmiştir¹⁰. Bundan dolayı hakkındaki bilgilerin ana kaynağı kendi seyahatnâmesidir.

İbn Battûta, Ortaçağın en büyük, Müslümanların ve dünyanın önemli gezginlerinden sayılmaktadır¹¹. Zira o, Orta İran, Kafkasya, Kuzey Avrupa, Japonya ve Afrika'nın güneyi hariç neredeyse eski dünyanın tamamını gezmiş ve gezdiği yerleri eserinde anlatmıştır.

İbn Battûta'nın gezilerini anlattığı eseri literatürde daha ziyâde *Rihletü İbn Battûta* (رحلة ابن بطوطة : İbn Battûta Seyahatnâmesi) olarak bilinir. Ancak o eserine, *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* (تحفة النظار في غرائب الأمصار وعجائب الأسفار) : Şehirlerin İlginçlikleri ve Yolculukların Tuhaflıkları Hakkında Araştırmacılara Bir Hediye)

⁸ Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, III, 480-481; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI/236; A. Sait Aykut, "İbn Battûta", DİA, TDV Yayını, İstanbul 1999, XIX, ss. 361-368, 361; a.mlf., "Tancalı İbn Battûta Seyahatnâmesi", Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed bin Abdillâh İbn Battûta el-Levâtî et-Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*, 2. Baskı, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, I, ss. XXI- LXII, I/XXI; Yeni Şafak Yayın Kurulu, "İslâm dünyasının ilk gerçek 'uluslararası gazeteci'si...", *İbn Battûta, Büyük Dünya Seyahatnâmesi*, Osmanlıca Türkçesine çeviren Muhammed Şerif Paşa, İlk baskıyı sadeleştiren Mümin Çevik, İkinci gözden geçiren ve sadeleştiren Ali Murat Güven, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, İstanbul, ty., 22.

⁹ Akif Emre, "Niçin İbn Batuta okumalıyız?", <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AkifEmre/nicin-ibn-batuta-okumaliyiz/54423>, 21.06.2014.

¹⁰ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, III/273-274; Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn (v. 808/1406), *el-Mukaddime I-II*, Tahkik tahrîc ta'lik Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru Ya'reb, Dimaşk 1425/2004, I/350-352; İbn Hacer, *ed-Dürer*, III/480-481; Aykut, "Tancalı İbn Battûta Seyahatnâmesi", I/XXI.

¹¹ Aykut, "İbn Battûta", XIX/363. İbn Battûta'ya, "Müslüman gezginlerin prensi" lakabı verilmiştir. Ziriklî, *el-A'lâm*, VI/236.

adını vermiştir¹² ve bazı kaynaklarda da bu şekilde zikredilmektedir¹³.

Seyahatnâmeden öğrendiğimize göre o, yirmi sekiz küsur yıl süren gezilerine, 725/1325 yılında henüz yirmi iki yaşında iken Mağrip Sultanı Ebû Saîd el-Merîni döneminde doğum yeri Tanca'dan hac niyetiyle yola çıkarak başlamış¹⁴, 754 yılı Zilkade (1353 Aralık) ayında Fas'a dönerek tamamlamıştır¹⁵. İbn Battûta, gezi âdetinin, mümkün oldukça daha önce gittiği yoldan gitmemek olduğunu belirtmiştir¹⁶.

İbn Battûta'nın tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza karadan ve denizden 73.000 mil (117.482,112 km) gibi muazzam bir mesafe ortaya çıkmaktadır¹⁷.

Gittiği yerlerde bilgisi, görgüsü, tavırları ve anlattıkları ile genellikle idareciler katında itibar ve ikram gören İbn Battûta¹⁸, derviş gibi giyinmesi ve dervişçe davranması (tevazuu) sebebiyle¹⁹ halk, meşâyih ve ulemâ tarafından da sevilmiştir²⁰. O, gittiği şehirlerde genellikle yöneticileri ziyaret etmiş, onlardan aldığı hediyelerle yol masraflarını karşılamıştır. Ayrıca şehrin tanınan bir sâkini, âlimi, kadısı, hatibi veya şeyhi varsa ya onunla tanışmış ya da hakkında bilgi almıştır. İbn Battûta, seyahati esnasında en az altmış hükümdar,

¹² Bkz. Bağdâdî, *Îzâhu'l-Meknûn*, I/262; a.mlf., *Hediyetü'l-Ârifin*, II/169; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III/452.

¹³ İbn Battûta, çev. II/990; İbn Battûta, **Büyük Dünya Seyahatnâmesi**, Osmanlıca Türkçesine çeviren Muhammed Şerif Paşa, İlk baskıyı sadeleştiren Mümin Çevik, İkinci gözden geçiren ve sadeleştiren Ali Murat Güven, Yeni Şafak Gazetesi, İstanbul, ty., 29.

¹⁴ Bkz. İbn Battûta, I/153, çev. I/9; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, III/273.

¹⁵ İbn Battûta, IV/279, çev. II/989-990.

¹⁶ İbn Battûta, II/18, çev. I/272.

¹⁷ Aykut, "*Tancalı İbn Battûta Seyahatnâmesi*", I/XXIV. Ayrıca bkz. Yayın Kurulu, "*İslâm dünyasının ilk gerçek 'uluslararası gazeteci'si...*", 22.

¹⁸ Örnek olarak İbn Battûta'ya Hint hükümdarı Muhammed Şâh'ın ihsanları için bkz. İbn Battûta, III/228, çev. II/732.

¹⁹ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, III/274.

²⁰ Bkz. Aykut, "*İbn Battûta*", XIX/361.

çok daha fazla sayıda vezir, vali ve devlet adamıyla tanışmış, iki binden fazla kişi ile ya tanışmış ya da mezarlarını ziyaret etmiştir²¹.

İbn Battûta seyahatnâmesinin fıkıh nokta-i nazarından incelediği bu çalışmada, prensip olarak seyahatnâme metni ile sınırlı kalınmıştır. Ayrıca seyahatnâmede yer alan bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında her hangi bir değerlendirmede bulunulmamıştır²².

Seyahatnâmeden tespit edilen fıkıhla ilgili bilgilerin tasnif ve başlıklandırılması tarafımızdan yapılmış, bilgilerin kullanımında, eserdeki anlatım sırası değil, konun iç bütünlüğü dikkate alınmıştır.

İbn Battûta Seyahatnâmesi üzerinde yapmış olduğumuz bütüncül okumadan makalemizi şu başlıklar altında temellendirmemiz mümkündür:

I. İBADETLER

İbn Battûta, gezdiği yerleri anlatırken ibadete müteallik çeşitli konular hakkında bilgi vermiştir.

A. ABDEST, EZAN VE NAMAZ

1) Râfizîlerin abdest alma şekli: İbn Battûta, tanık olduğu Râfizî abdest alma şeklini şöyle anlatır: “Önce ayaklarını yıkadı. Mazmaza ve istinşâk yapmadan (ağızına ve burnuna su vermeden) yüzünü yıkadıktan sonra başının bir kısmını meshetti. Bu değişik abdest usûlüne itiraz ettim. Bana ‘Binaya temelden başlanır!’ diye cevap verdi.”²³

2) Gulât Râfizîlerin ezanı: Gulât (sapık/aşırı) Râfizîlerin müezzinleri ezanda şehadet kısmından sonra “أشهد أن عليا ولي الله” (Ali,

²¹ Yayın Kurulu, “İslâm dünyasının ilk gerçek ‘uluslararası gazeteci’si...”, 22-23.

²² Nitekim makalemize ilham kaynağı olan ve Evliya Çelebi seyahatnâmesi özelinde yapılmış benzer çalışmada, aynı gerekçe ile benzer bir yöntem takip edilmiştir. Bkz. Muhammed Tayyib Kılıç, “Evliya Çelebi Seyahatnâmesini Fıkıh Merkezli Bir Okuma”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 15, sayı 2, Diyarbakır 2013, ss. 149-259, 160-161.

²³ İbn Battûta, I/258, çev. I/91.

Allah'ın dostudur) der. Ezanda “حي على الفلاح” cümlesinden sonra “حي على خير العمل” (En hayırla işe koş) cümlesini eklerler. Ezanın sonundaki tekbirlerin ardından da “محمد وعلي خير البشر, من خالفهما فقد كفر” (Muhammed ve Ali insanlığın en üstünü, onlara aykırı düşen küfre düştü) cümlelerini eklerler²⁴.

3) Gayri müslim ülkede açıktan ezan okunması: İbn Battûta, Çin'in bir şehrinin bir semtinde hayli Müslüman oturduğunu, mescitleri ve müezzinleri olduğunu, ezan okunduğunu, büyük bir câminin bulunduğunu belirtir²⁵.

4) Gecenin kısa olduğu yerde namaz: İbn Battûta, bir mevsim boyunca gecenin, diğer mevsim boyunca da gündüzün kısaldığı bir şehre, gecenin kısa olduğu dönemde Ramazan ayında gitmiş, orada akşam, yatsı, teravih ve vitir namazının nasıl kılındığını şöyle anlatmıştır: “Ramazan'da oraya vardım. Akşamı kılarken iftar ettik. Yemek esnasında yatsı ezanı okundu; yatsıyı kıldık, ardından teravih ve vitir derken şafak söküverdi! Orada mevsimi gelince günler de kısa olur. Ben üç gün kaldım.”²⁶

İbn Battûta'nın sözlerinden, gecenin kısa sürdüğü o yerde üç namazı, âdeta art arda kendi vaktinde kıldıklarını anlıyoruz.

5) Hz. Peygamberin kabri şerifini ziyarete niyet eden yolcunun namazı kısaltmayacağı görüşü: Aşağıda geleceği üzere İbn Battûta, Hanbelî müçtehit âlim Takıyyüddîn İbn Teymiyye'yi (v. 728/1328) görmüş ve onun hakkında bilgi verirken, “Peygamberin kabri şerifini –Allah güzel kokusunu artırsın- ziyarete niyet eden yolcu namazları kısa kılmaz.” dediğini belirtmiştir. İbn Battûta, bu sözün seriata aykırı olduğunu ifade etmektedir²⁷.

²⁴ İbn Battûta, II/151, 153, çev. I/394.

²⁵ İbn Battûta, IV/146, çev. II/907.

²⁶ İbn Battûta, II/235, çev. I/480-481.

²⁷ İbn Battûta, I/316-317, çev. I/142-143.

6) Aynı camide farklı mezhep müntesiplerinin kendi imamları arkasında namaz kılması: İbn Battûta, farklı mezhep mensubunun yoğun olarak bulunduğu bazı büyük camilerde, her mezhepten imam olduğunu ve mezhep mensuplarının beş vakit namazı kendi imamları arkasında kıldıklarını söyler²⁸. Ancak Cuma ve bayram namazlarında böyle bir uygulamadan bahsetmemiştir.

B. CUMA NAMAZI

1. Cuma Câmii

İbn Battûta, gezdiği yerler hakkında bilgi verirken o şehirde bulunan Cuma namazı kılınan câmilerden (مسجد جامع: Ulu cami) de söz etmiştir²⁹. Büyük şehirlerde birden fazla “Cuma câmii” söz konusudur³⁰. Ayrıca Müslüman topluluğun bulunduğu muhtelif gayri müslim ülkelerdeki Cuma camii³¹ veya mescitleri³² hakkında da bilgi vermektedir.

Cuma camii inşası veya belirlenmesi, bir yerleşim yerinde Cuma namazının mümkün oldukça tek yerde kılınmasının esas olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

²⁸ Benî Ümeyye (Dımaşk) Câmii: İbn Battûta, I/309, 313-314, çev. I/137, 140. Mescid-i Harâm: İbn Battûta, I/397-398, çev. I/225. Ayrıca bkz. I/374, 378, 389-390, çev. I/202, 205, 214-216. İbn Battûta, Ramazan ayı girince Mescid-i Harâm’da teravih ve diğer namazlarda her mezhep imamının kendi cemaatlerinin başına geçip namaz kıldırıldıklarını söylerken dört mezhep imamının yanında Zeydî imamdandan da bahsetmektedir. İbn Battûta, I/402-403, çev. I/231.

²⁹ İbn Battûta, I/203, 239, çev. I/48, 78; II/11-13, 49, 162-163, 217, çev. I/264-265, 295, 403, 465; III/112, çev. II/615; IV/31, çev. II/969, 791.

³⁰ Meselâ: Bağdat’ta hutbe okunan, Cuma namazı kılınan on bir büyük câmi (İbn Battûta, II/60-65, çev. I/318-320), Denizli’de yedi büyük câmii (II/169, çev. I/408), Saray şehrinde on üç büyük Cuma câmii (II/259, çev. I/517, birisi Şâfiilere aittir), Fas’ın Merrâkeş şehrinde pek çok ulu câmi vardır (çev. II/953).

³¹ İbn Battûta, IV/41, 42, 44, 49, 139, 146, çev. II/800?, 801, 812, 902, 907, 799?.

³² İbn Battûta, IV/39, 127, çev. II/797, 895.

2. Şâfiî Mezhebinde Cuma Namazının Kılınması İçin Kırk Mukim Kişinin Gerekmesi

İbn Battûta, Cidde'de Şâfiî mezhebine göre Cuma namazını kılmak için kırk mukim cemaat arandığını, cemaatin bu sayıya ulaşmaması durumunda sadece dört rekâtlık öğle namazı kılındığını belirtir³³.

3. İki Hutbe Arasında Halifenin İktidar Onayına Dair Emirnamesinin Okunması

Aşağıda geleceği üzere Mısır'da bulunan Abbâsî halifesi, Hint sultanının talebi üzerine onu Hint ülkesinde kendi vekili (nâibi) olarak onayladığını bildiren bir emirnâme yazıp göndermiştir. Hint sultanı, halifenin gönderdiği emirnâmenin her Cuma günü minberde iki hutbe arasında okunmasını emretmiştir³⁴.

Hint sultanı bu emri ile bir anlamda iktidarlarının meşruiyetini her hafta halka ilan ettirmiş olmaktadır.

4. Hutbenin Sultan Adına Okunması ve Bunun Egemenlik Sembolü Sayılması

İbn Battûta, hükümdar adına Cuma hutbesi okunmasının egemenlik sembolü sayıldığına dair çeşitli örnekler zikretmiştir. Meselâ:

- Şiraz Hükümdarı, (İran'da Fâris bölgesinde bulunan) Yezd şehri emiri ile, hutbenin kendi nâmına okunması şartıyla bu yörenin onun ve pederinin mülkü olduğuna dair bir anlaşma yapmıştır³⁵.

- **Hutbenin iki sultan adına okunması:** Hint ülkesinde iki sultan, memleketin aralarında bölünmesi, sikkelere ikisinin isminin

³³ İbn Battûta, II/98, çev. I/348.

³⁴ Bkz. İbn Battûta, I/393-395, çev. I/219-223; III/88, 167-173, çev. II/592, 667-672.

³⁵ Olayın ayrıntısı için bkz. İbn Battûta, II/43, çev. I/289-291. Ayrıca bkz. İbn Battûta, III/30-35, çev. I/535-540; IV/97, çev. II/863.

yazılması ve hutbenin ikisi adına okutulması hususunda bir anlaşma yapmışlardır³⁶.

- **Hutbenin sultan ve büyük hanımı adına okunması:** Siyahların (Sudanlıların) âdetine göre büyük hatun (kraliçe) yönetiminde hükümdarın ortağı olup adı hutbede sultanın adıyla birlikte okunurdu³⁷.

5. Hutbede Sultan ve Emirlere Dua Edilmesi

İbn Battûta, cuma hutbesinde sultana veya sultanlara dua edildiğine dair bilgiler vermiştir³⁸.

6. Râfizîlerin Hutbede İlk Üç Halife ve Hz. Ali'ye Uymayan Diğer Sahâbî Adlarını Zikretmemesi

İslâmiyet'i kabul eden Irak hükümdarı, Râfizî İmâmî fakihlerinden Cemaleddîn bin Mutahhar'dan etkilenerek milletini de zorla Râfizî mezhebine sokmaya çalışmış ve ilk üç halifeyle diğer sahâbî isimlerinin hutbeden çıkarılıp yalnız Hz. Ali ve ona uyan Ammâr gibilerinin anılmasını emretmiştir. Ancak Bağdat, Şiraz ve İsfahan'ın Ehl-i Sünnet halkı sert tepki göstererek bunu kabul etmemişlerdir. Sultan, bu emrine uyulmadığı için Şiraz kadısını köpeklerin önüne atırıp parçalatmak istediye de kâdînın üzerine salınan hayvanlar ona yaklaştıkça yavaşlamayıp kuyruk sallamaya başlamışlar ve saldırmamışlardır. Olayı duyan Sultan hatasını anlayıp Râfizî mezhebenden dönmüş ve halkın Ehl-i sünnet ve'l-cemâat kalabileceğine dair ülkenin her tarafına fermanlar göndermiştir³⁹.

³⁶ İbn Battûta, III/199, çev. II/699.

³⁷ İbn Battûta, IV/263, çev. II/972.

³⁸ Bkz. İbn Battûta, I/398-399, çev. I/226-227; IV/66, çev. II/828.

³⁹ İbn Battûta, II/37-39, çev. I/285-287; II/67, 69, çev. I/321, 322.

7. Mescid-i Harâm'da Cuma Namazının Kılınış Şekli

İbn Battûta, Mescid-i Harâm'da Cuma namazının kılınış şeklini ayrıntılı olarak anlatmıştır⁴⁰. Onun anlattıkları ile günümüzdeki uygulamayı mukayese ettiğimiz zaman dikkat çeken benzerlik ve farklılıkları şöyle sıralayabiliriz⁴¹:

- Minber seyyar olup Hacer-i Esved ile Irak Köşesi arasındaki Kâbe duvarına yaslamakta ve hatip yüzünü Makam-ı İbrahim'e çevirmekteymiş. Minber günümüzde de seyyardır ancak sadece hac zamanı mihrapla beraber Makam-ı İbrahim tarafından Kâbe'nin dibine konulmaktadır. Diğer zamanlarda ise minber Makam-ı İbrahim'in kible yönüne göre hemen sağ yanının biraz gerisine konulmakta ve yönü, şuanda camilerde olduğu gibi kible (Kâbe) tarafına doğru gelmektedir. İmam namaz kıldığı mihrap ise Makam-ı İbrahim'in hemen sol taraf dibine konulmaktadır Hatip merdivenleri çıkarken yönü Kâbe'ye doğru olmakta ancak ayağa kalkıp hutbe okurken sırtı Kâbe'ye yüzü Harem'deki cemaate dönük, hafif sağ tarafa meyletmiş şekilde hitap etmektedir. O zaman namazdan sonra minber kaldırılıp Makam-ı İbrahim'in karşısındaki asıl yerine götürülmüş. Günümüzde de seyyar haldeki minber ve mihrap namazdan sonra kaldırılıp geri tarafta konulması için yapılan yere götürülmektedir.

- O zaman hatibin kıyafeti, minbere doğru yürümesinden başlayarak minbere çıkması ve namazı bitirmesi sonrasında icra edilen merasim ve özel bir uygulama söz konusuymuş.

- Minberin son basamağına çıkan hatip Kâbe'ye dönüp ayakta sessiz dua etmekte, sonra cemaate yüzünü çevirip sağına soluna selâm vermekte ve cemaat da onun selâmına karşılık vermektedirmiş.

⁴⁰ İbn Battûta, I/398-399, çev. I/225-227.

⁴¹ İbn Battûta'nın aktardığı Mescid-i Haram'da Cuma namazının kılınış şeklinin zamanımızdaki ile karşılaştırılmasında değerli bilgilerini paylaşan, 22 yılı Mekke'de geçmiş, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi mezunu meslektaşımız Nihat Tosun'a teşekkürü bir borç bilirim.

Zamanımızda da hatip minberin son basamağına çıkınca sessizce dua etmekte, ancak duadan sonra cemaate dönüp tek selam vererek oturmakta ve cemaat selamı sessizce almaktadır.

- Hatip minbere çıkıp oturduktan sonra müezzinler hep beraber Zemzem Kubbesi'nin üzerinden ezan okumaya başlıyorlarmış. Bu gün ise Zemzem Kubbesi diye bir yer yoktur. Rük-n-i Yemânî ile Hacer-i Esved yönünün karşısında Hacer-i Esved'e daha yakın bir konumda müezzin mahfili vardır ve ezan oradan okunmaktadır.

- O zaman hatip hutbede Nebi (sav)'e çokça salât getirmekte, belli bir salâtı okuduktan sonra parmağıyla Kâbe'ye işaret edip yine salât getirmekte, dört halifeye, diğer sahâbîlere, Nebi (sav)'in iki amcasına, iki torunu ve annesine, Hz. Hatice'ye ve dönemin yöneticilerine dua etmekteymiş. Bu gün ise hatip hamdeleden sonra salât u selâm okunmaktadır ancak o günkü lafızlarla değildir. Hatibin tercihine ve hutbenin konusuna göre farklı lafızlarla salât getirilmekte olup belli standardı yoktur. Salâttan sonra yapılan duada "*Hülefâ-i Râşidîn*" kelimesi veya isimleri zikredilmekte, genel olarak sahâbe ve Suudi Arabistan'ın hayatta olan kralı zikredilmektedir. Kralın adı anılırken, daha önce Yavuz Sultan Selim tarafından kullanılan "*hâdimu'l-harameyni's-şerîfeyn*" (Mekke ve Medine'nin hizmetkârı) unvanı söylenmektedir.

- Hatip namazı kıldırıktan sonra kalkarmış. Zamanımızda ise hatip namazı bitirip selam verince, hatip ve cemaat ferden tesbih ve duasını yapmakta, sonra isteyenler sünnet kılmaktadırlar.

8. İbâzîlerin Cuma Namazını Kılış Şekli

İbn Battûta, İbâzîlerin cumayı kılış şeklini şöyle anlatır: Cumayı öğle namazı olarak dört rekât kılarlar⁴². Namazdan sonra imam

⁴² O gün onların imamları olmadığı için cumayı öğle namazı olarak kıyorlardı. Çünkü İbâzîlere göre namaz kılanın ve imamın bulunması cumanın sıhhat şartlarındandır. Şayet bu iki şarttan birisine halel gelirse âlimler cumanın sıhhatinde ihtilaf etmişlerdir. İbn Battûta, II/137, dipnot 113 (muhakkikin dipnotu).

Kur'ân'dan bazı âyetler okur, hutbeye benzer şeyler söyler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hayırla yâd edilir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin isimleri söylenmez; sükûtle geçilir⁴³. Eğer Hz. Ali'nin ismini anmak gerekiyorsa üstü kapalı olarak 'adam dedi ki' şeklinde söylerler. Kahrolası eşkiya (Hz. Ali'nin katili) İbn Mülcem'e de selâm gönderirler ve onu rahmetle anarlar! Onun için 'Fitnenin belini kıran ermiş insan' derler!"⁴⁴

C. ORUÇ

1. Ramazan Hilalinin Gözetilmesi

İbn Battûta, Mısır'ın bir şehrinde halkının, Ramazan'ın başlayıp başlamadığını anlamak için ay gözetledikleri güne "*yevm-i rakebe*"⁴⁵ dediklerini, oranın âdeti gereğince fıkıh bilginleri, seçkinler ve nüfuz sahibi saygın insanların Şaban ayının 29. günü ikindi namazından sonra Şâfiî olan kâdînin evinde toplandıklarını, sonra hep beraber bineklerine binip ay gözetleme için yapılmış yüksek bir yere gittiklerini, şehirde bulunan erkek, kadın ve çocukların da peşlerine takıldıklarını, orada hilâli gözetlediklerini, akşam namazını kıldıktan sonra şehre döndüklerini ve bunun her sene tekrarlandığını söyler⁴⁶.

2. Gecenin Kısa Olduğu Yerde Oruç

İbn Battûta, yukarıda geçtiği gibi bir mevsim boyunca gecenin, diğer mevsim boyunca da gündüzün kısaldığı bir şehre, gecenin kısa olduğu dönemde Ramazan ayında gitmiştir. İbn Battûta ve oradakiler

⁴³ Hâricîler Hz. Ali ve Hz. Osman'ı sevmeyizler. Zira bu ikisi onlara göre ümmeti bölüp parçalamışlardır. İbn Mülcem'i severler. Çünkü İbn Mülcem onlara göre fitneyi ortadan kaldırmak isteyen bir fedâidir. İbn Battûta, çev. I/386, dipnot 22 (nâşirin dipnotu).

⁴⁴ İbn Battûta, II/137, çev. I/383.

⁴⁵ Yevm-i Rakebe (يوم الركبة): "Süvariler Günü" anlamına gelir. O gün ileri gelenler at sırtında dolaştığı için böyle isimlendirilmiş olabilir. Ama yöre lehçesinin tesiriyle aslı "رقابة" iken qâf harfi kâf harfine dönüşmüşse bu tamlamanın asıl manası "Gözlem Günü" (يوم الرقبة) olur ve bu ihtimal daha kuvvetlidir. İbn Battûta, çev. I/45, dipnot 4 (nâşirin dipnotu).

⁴⁶ İbn Battûta, I/195-196, çev. I/38-40.

akşam, yatsı, teravîh ve vitir namazlarını âdeta art arda kendi vaktinde kılmışlardır⁴⁷. Onun verdiği bu bilgiden, gecenin kısa, gündüzün uzun sürdüğü bu yerde atmosferik belirtiler dikkate alınarak uzun olan gündüz süresince oruç tutulduğunu anlıyoruz.

3. Savm-ı Visâl ve Savm-ı Dehr

İbn Battûta, dolaştığı yerlerdeki bazı kişilerin sürekli oruç tuttuklarından⁴⁸ (savm-ı dehr), bazılarının, özellikle de bir kısım tasavvuf ehlinin belli bir süre (üç gün⁴⁹, on gün⁵⁰, on dört gün⁵¹, yirmi gün⁵²) iftar etmeden art arda oruç tuttuklarından (savm-ı visâl), bahsetmektedir. Bu kişilerden etkilendiği anlaşılan İbn Battûta da bir tekke de Recep ayının başlarından Şaban'ın 10'una kadar itikâfa girmiş, hiçbir şey yemeden beş gün art arda oruç tutmuş, en sonunda iftarını herhangi bir katık olmadan azıcık pirinçle yapmış, yemek yiyince zahmet çekip yemeyince rahat eder hale gelmiş ve bu şekilde kırk gün geçirmiştir⁵³.

Mâlikî olan İbn Battûta, zikredilen şekilde tutulan oruçların fikhî hükmünden söz etmemiştir. Kendisinin hiçbir şey yemeden beş gün art arda oruç tutmuş olması, bunda bir beis görmediğini göstermektedir.

4. Orucu Tiritle Açmanın Sünnet Kabul Edilmesi

İbn Battûta, 733/1333 Ramazan ayını Eğridir'de geçirdiğini, onların teberrüken diyerek oruçlarını "serîd" (tirit) ile açtuklarını ve "Biz Nebi'nin onu başka yemeklere tercih etmesinden dolayı yemeğe tiritle başlıyoruz!" dediklerini söyler⁵⁴.

⁴⁷ İbn Battûta, II/235, çev. I/480-481.

⁴⁸ İbn Battûta, IV/180, çev. II/925.

⁴⁹ İbn Battûta, II/196, çev. I/429.

⁵⁰ İbn Battûta, III/115, 248, çev. II/617-618, 756; IV/105, çev. II/870-871.

⁵¹ İbn Battûta, III/185, çev. II/688.

⁵² İbn Battûta, III/115, 248, çev. II/617-618, 756.

⁵³ İbn Battûta, III/249, çev. II/757.

⁵⁴ İbn Battûta, II/167-168, çev. I/407.

D. HAC VE UMRE

Malum olduğu üzere seyahatnâmeler, seyyahların dolaştıkları yerler hakkında bilgi veren kitaplardır. Hac ibadeti özünde zorluk ve meşakkatin bulunduğu ve genelde ömürde bir defa yapılan bir ibadettir. Bu nedenle seyahatnâmelerde “Hac” bahsi Müslüman toplumu bilgilendirmek için geniş bir yekûnu kaplamaktadır. Bir taraftan hacıların takip edecekleri güvenli yolların kamuoyuna duyurulması, diğer taraftan hac ibadetinin çok ve çeşitli ritüellerinin sağlık bir şekilde ifa edilebilmesi seyahatnâmelerde “Hac” bahsinin özel bir bölüm ve geniş bir şekilde ele alınmasına yok açmıştır⁵⁵.

İbn Battûta, hac ibadetini altı defa yerine getirmiş ve ilk haccını anlatırken o günkü hac uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir⁵⁶. Onun anlattığı ile günümüz hac uygulaması arasında, ülke coğrafyasındaki değişiklikler, hacca gidiş güzergâhında değişme olması, Müslüman nüfusun artması ve ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi sonucu aynı anda çok daha fazla kişinin hac ibâdetini yapması gibi zamanın ve şartların değişmesinden kaynaklanan bazı istisnalar dışında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Dikkatimizi çeken istisnaları şöyle sıralayabiliriz⁵⁷:

- Hac kervanı Tebûk’e varınca silâhlarını kuşanıp (kılıçlarıyla) hurma ağaçlarına vurması ve bunu yaparken “*Peygamberimiz bu şehre böyle girdi!*” demesi Şam hacılarınin âdetlerindenmiş⁵⁸. Günümüzde yol güzergâhı ve ulaşım vasıtaları değiştiği için ağırlıklı olarak hac kafileleri Tebûk’e uğramamakta ve böyle bir uygulama olmamaktadır.

⁵⁵ Kılıç, “*Eoliya Çelebi Seyahatnâmesini Fıkıh Merkezli Bir Okuma*”, 153, 253-254.

⁵⁶ İlk hacı (726/1326): İbn Battûta, I/153-412, çev. I/9-245. İkinci hacı (727/1327): II/88-90, çev. I/343-345. Üçüncü hacı (728/1328): II/89-91, çev. I/345-346. Dördüncü hacı (729/1329): II/91-97, çev. I/346-347. Beşinci hacı (732/1332): II/153-159, çev. I/394-396. Altıncı hacı (749/1348): IV/181-184, çev. II/926.

⁵⁷ İbn Battûta’nın anlattığı hac uygulamasının günümüzdeki ile mukayesesinde kıymetli bilgilerini paylaşan meslektaşımız Nihat Tosun’u şükranla anarım.

⁵⁸ İbn Battûta, I/347, çev. I/168.

- Hac kervanları Semûd kavmiyle ilgili (bugün Uleyya denilen bölgede bulunan) meşhur Hicr Kuyusu'ndan su içmezlermiş. Çünkü Peygamberimiz (sav) Tebûk Savaşı'nda buradan geçerken devesini süratlendirerek kimsenin o kuyudan içmemesini emretmiştir⁵⁹. Günümüzde yol güzergâhının değişmesi nedeniyle hac kabileleri Hicr Kuyusu'na uğramadıkları gibi, hacıların oraya gitmesi de Suudî hükümetince yasaklanmıştır. Ancak özel resmî izin alarak Hicr Kuyusu'nun olduğu yere girilebilmektedir. Şu anda Hicr kuyusunun olduğu yerde iskân yoktur ve o civarda oturan halkın o suyu kullanıp kullanmadığına dair bilgi sahibi de değiliz.

- Harem-i Şerif'de kadınlara ayrılmış özel tavaf yeri bulunmaktaymış⁶⁰, günümüzde kadınlara ayrılmış özel tavaf yeri yoktur. Ancak Harem idaresi görevlileri, hac günleri ve Ramazan umresi gibi yoğun zamanlar dışında, Kâbe'den yaklaşık beş altı metre geride belli aralıklarla durarak kadınları, erkeklerin içine karışmadan durdukları yerin dışından tavaf etmeye yönlendirmekte ve kadınlar büyük oranda buna uymaktadırlar.

- Arafat vakfesi için Mina üzerinden Arafat'a çıkılıyormuş⁶¹. Bugün ise Mina'ya uğramadan doğrudan Arafat'a çıkılmaktadır. Hacı adaylarının Zilhicce ayınının 8. günü (terviye günü) Arafat'a gitmek üzere Mekke'den Mina'ya doğru hareket etmeleri, öğle, ikindi, akşam ve ertesi günün sabah namazını Mina'da kılmaları, sabah namazından sonra Arafat'a hareket etmeleri sünnettir. Ancak günümüzde hacıların önce Mina'ya gidip orada kalmaları sonra Arafat'a intikal etmeleri, ulaşım ve konaklama gibi şartların uygun olmaması nedeniyle çok sıkıntı oluşturduğu için doğrudan Arafat'a intikal edilmektedir.

- Veda tavafından sonra (Medine'ye gitmek üzere Mekke'den ayrılan) mahşerî bir kalabalıkla Batn-ı Mer denen vadiye

⁵⁹ İbn Battûta, I/347-348, çev. I/169.

⁶⁰ İbn Battûta, I/375, çev. I/203.

⁶¹ İbn Battûta, I/405, çev. I/233.

gidilmekteymiş⁶². Bugün böyle bir yer bilinmemekte ve bu şekilde bir uygulama yapılmamaktadır.

- Recep ayında umre yapmaya önem veren Mekkeliler ihrama, (Mekke'de ikamet edenler için harem sınırına en yakın mîkat noktası olan Ten'îm'deki) Hz. Âişe Mescidi'ne bir ok atımı mesafede bulunan ve Hz. Ali Mescidi'nin yakınındaki tümsekte girdikleri için bu umreye, "el-Umretü'l-Ekemiyye" (العمره الأكمية: Tümsek Umresi) adını verirlermiş⁶³. İbn Battûta, bu umrenin başlangıç hikâyesini şöyle anlatır:

*"Abdullah bin ez-Zübeyr (ra), Kâbe'nin tamirinden sonra Mekkelilerle beraber Receb'in 27'sinde umre yapmak için yalın ayak (Ten'îm'de bulunan) o tümseğe çıkarak ihram giymiş sonra Hucûn tepesinden geçerek Muallâ Kapısı'na gitmiştir. Mekke'nin fethi gününde de Müslümanlar şehre oradan girmiştir. Abdullah bin ez-Zübeyr'in yaptığı umre Mekkeliler nezdinde benimsenmiş, şimdiye kadar devam etmiştir. ..."*⁶⁴

Günümüzde ise Mekkeliler değil, daha ziyade Mısırlılar Recep umresine önem vermektedirler. Hatta Kâbe imamları zaman zaman hutbede Recep ayında yapılan umrenin özel bir fazileti olmadığına dair uyarılarda bulunmaktadırlar. Zamanımızda Türkiye'deki Müslümanların daha ziyade Ramazan umresine önem verdikleri görülmektedir. Bugün de Ten'îm, Mekke'de ikamet edenler için harem sınırına en yakın mîkat noktası olduğu için ihrama girmek için tercih edilmektedir. Zikredilen Hz. Âişe Mescid'i mevcuttur ve yenilenmiştir. Hz. Ali Mescidi ve tümsek ise yoktur. Ten'îm'den Kâbe'ye giderken yol üzerinde bulunan tepelerden birisi olan Hucûn tepesi, zamanımızda da bulunmakta olup üzerinde mahalle ve civarında kabristan vardır.

⁶² İbn Battûta, I/411, çev. I/244.

⁶³ İbn Battûta, I/400, çev. I/228.

⁶⁴ İbn Battûta, I/400, çev. I/228.

E. KANDİLLER

İbn Battûta, gezdiği yerlerde kandillere (mübarek gün ve gecelere) önem verilmesi, kutlanması ve ihya edilmesine dair çeşitli bilgiler vermektedir. Bahsettiği kandiller şunlardır:

- 1) Âşûre Gecesi (Muharrem'in 10. gecesi)⁶⁵
- 2) Mevlit Gecesi (Rebîulevvel'in 11. gecesi)⁶⁶
- 3) Mahyâ Gecesi (Mî'râc Gecesi, Receb'in 27. gecesi)⁶⁷
- 4) Berât Gecesi (Şa'bân'ın 15. gecesi)⁶⁸
- 5) Kadir Gecesi (Ramazan'ın Son 10 günün tekli geceleri)⁶⁹
- 6) Ramazan Bayramı Gecesi (Şevvâl'in 1. gecesi)⁷⁰

II. AİLE HUKUKU

1. Nikâh Kadısı ve Nikâh Akdi Kıyma Görevlisi

İbn Battûta, Tunus'ta nikâh kadılığı (قاضي الأُنكحة) yapan iki fakihten bahsetmektedir⁷¹.

Dımaşk (Şam)'daki Benî Ümeyye (Dımaşk) Câmii'nin ilk kapısına bitişik geniş sahanlıkta önde gelen şahitler için odalar (bürolar) vardır. İki Şâfî mezhebine, diğerleri ise öteki mezheplerin mensuplarına aittir. Her odada beş yahut altı udûl (العدول) :

⁶⁵ İbn Battûta, II/196, çev. I/428-429; III/244, çev. II/751-752; IV/199, çev. II/937 (bilgiyi, seyahatnâmeyi yazıya geçiren İbn Cüzey veriyor).

⁶⁶ İbn Battûta, III/244, çev. II/751-752; IV/184, 186, çev. II/927; çev. II/979; IV/199, çev. II/937 (bilgiyi İbn Cüzey veriyor).

⁶⁷ İbn Battûta, I/423, çev. I/252.

⁶⁸ İbn Battûta, I/402, çev. I/230; III/244, çev. II/751-752.

⁶⁹ İbn Battûta, I/403-404, çev. I/231-232; çev. II/965-966.

⁷⁰ İbn Battûta, I/404, çev. I/232-233.

⁷¹ İbn Battûta, I/157-158, çev. I/11.

âdil/yeminli şahitler) ile şehrin kadısı tarafından nikâh akdi kıymaya me'zûn bir görevli bulunur, diğer şahitler ise şehre dağılmışlardır⁷².

İslâm hukuku nazariyatında nikâhın resmî görevlinin huzurunda kıyılması ve resmen tescil edilmesi şartı olmamasına rağmen İbn Battûta'nın nikâh kadısı ve nikâh akdi kıyma görevlisinden bahsetmiş olmasından, evlenmelerin belirli bir disiplin altına alınması, tarafların hak ve görevlerinin daha kolay takibi, resmî bir memur tarafından yapılan evliliklerin ispat kolaylığı taşınması gibi çeşitli sebeplerle evliliklerin kontrol altında tutulmasına ihtiyaç duyulduğunu, evlilik akdinin yetkili kişi veya kurum nezaretinde yapılmasına ve kayıt altına alınmasına özen gösterildiğini anlamaktayız.

2. Evli Kadının Beldesini Terk Etmemesi

İbn Battûta'nın verdiği bilgiye göre bazı yörelerdeki kadınlar yabancı erkeklerle evlenmekte ancak kocalarının beldelerinden ayrılması durumunda onlarla beraber gitmemektedirler⁷³.

3. İkamet Süreli Nikâh (Bir Tür Mut'a Nikâhı)

İbn Battûta, Zîbetülmehele (Maldiv) adalarında ikamet süreli evlilik yapıldığını belirtmektedir. Maldiv adaları halkının geleneklerinden birisi şöyledir: Adaya gelen yabancılar, ada kadınlarından biriyle evlenmek isterlerse hemen evlenebilirler. Ama adadan ayrılacağı zaman kesinlikle kadını boşamak zorundadır. Çünkü buranın kadınları, ülkelerinden katiyen çıkmazlar. Bölge âdetinde mihrin azlığı; bir de kadınların iyi huylu ve geçimli oluşu sebebiyle evlenmek kolaydır. Çokları mihri, "müsemma" (iki tarafın anlaşmasıyla belirli) hâle getirmezler; sadece "mihr-i misil" (emsallerinin aldığı mihr miktarı) alırlar. Büyük ticaret gemileri kıyılara yanaşınca yeni gelen misafirler ada halkından kadınlarla

⁷² İbn Battûta, I/312, çev. I/139.

⁷³ İbn Battûta, II/105, çev. I/352 (Yemen'in Zebîd şehri); IV/247, çev. II/959-960 (Sudan'ın İyvallâten şehri); IV/273, çev. II/981 (Afrika'nın Berdâme ülkesi).

rahatça evlenir; ayrıldıkları zaman da onları boşarlar. Bu aslında bir tür mut'a nikâhdır (muvakkat/geçici evliliktir). Onlar, ülkelerinden asla ayrılmayan kadınlardır⁷⁴.

4. Aynı Anda Gerçekleşen Üç Talâkın Tek Talak Sayılacağı Görüşü

İbn Battûta, Takıyyüddîn İbn Teymiyye'yi görmüş ve onun hakkında bilgi verirken, *“Tek sözle üç talakla boşayan kimse bir talakla boşamış gibidir.”* dediğini belirtmiştir. İbn Battûta, bu sözün şeriata aykırı olduğunu söyler⁷⁵.

5. İddetini Tamamlayan Eşi İle Beraber İkamet Eden Kocaların Cezalandırılması

İbn Battûta, Zibetülmehele (Maldiv) adalarından Mehele'de boşanmış kadınların başka bir erkekle evleninceye kadar, kendilerini boşayan erkeğin evinde kalmaya devam ettiklerini, burada kadılık makamına getirilince ilk kaldırdığı kötü âdetin bu uygulama olduğunu, böyle davranmaya devam eden yirmi beş adamı huzuruna çağırıp hepsine ceza olarak sopa attırdığını, sokaklarda millete teşhir ettiğini ve evlerindeki kadınları çıkardığını söyler⁷⁶.

III. ANAYASA HUKUKU

Seyahatnâme'de devlet başkanının nitelikleri, iktidarını paylaşması, halifeye biat etmesi ve halk ile üst düzey yöneticilerden biat alması hususlarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

1. Devlet Başkanında Aranılan Şartlar

Kölenin devlet başkanı olamaması: Dihlî (Delhi) emirinin vefat etmesi üzerine, onun memlûku (kapıkulu) olarak işe başlayıp

⁷⁴ İbn Battûta, IV/59-61, çev. II/822-825. İbn Battûta, kadılık yaptığı Maldiv adalarından Mehele'de pek çok kadınla evlenmiştir. İbn Battûta, IV/61, 75-76, çev. II/825, 839-841.

⁷⁵ İbn Battûta, I/316-317, çev. I/142-143.

⁷⁶ İbn Battûta, IV/74, çev. II/836.

başyardımcısı ve ordu komutanı olan bir kişinin hükümlerine hakkına sahip olduğunu iddia edip şehir halkından biat alması üzerine, kölelik mevzuunu konuşmak için başkadı ve fakihler huzuruna çıkmışlardır. Sultan, bilginlerin kendisi ile konuşmak istedikleri asıl meseleyi (kölelik mevzuunu açacaklarını) anlayınca azat edildiğini içeren bir akit (yazı) çıkarmıştır. Başkadı ile fakihler bu yazıyı okuyunca derhal ona katıldıklarını bildirip biat etmişlerdir⁷⁷.

Kadının devlet başkanı olması: Halkın tümü Müslüman olan ve din-diyana bilen⁷⁸ Zibetülmehel (Maldiv) adalarında Hadîce adlı bir kadın yöneticilik yapmaktadır. Söylentilere göre Hadîce'den önceki sultan, gece karanlığı çöktüğünde devlet büyüklerinin haremlerine girip çıktığı için tahttan indirip sürgüne gönderilmiş ve gönderildiği yerde idam edilmiştir. Hanedandan geriye idam edilen sultanın kız kardeşlerinden başka kimse kalmamıştır. Bu yüzden halk kız kardeşlerin büyüğü olan Hadîce'yi tahta geçirmiştir⁷⁹.

2. Devlet Başkanının Halifeye Biat Etmesi

İbn Battûta, Hint sultanının, Abbâsî halifesine biat ettiğini, atalarının yaptığı gibi ülkesinin Abbâsî hilâfeti tarafından onaylanmasını istediğini ve buna önem verdiğini söylemektedir. Hint sultanı halifeye gönderdiği mektupta hilâfete olan inancını, iyi niyetini açıkça belirtmiş, Hint ve Sint ülkelerinde tek hâkim olduğuna ilişkin bir tasdik yazısı iletmesini, kendisine niyâbet (vekâlet) vermesini ve bu amaçla bir niyabet fermanı yazmasını veya kendisini destekleyecek birini yanına göndermesini talep etmiştir. Mısır'da bulunan Abbâsî halifesine durum haber verilince söz konusu sultanı, Hint ülkesinde kendi vekili (nâibi) olarak onayladığını bildiren bir emirname yazıp göndermiştir. Ayrıca Hint ve civar ülkeler için Hint hükümdarına niyâbet verdiğini şahitler huzurunda söylemiştir. Hint

⁷⁷ İbn Battûta, III/121, çev. II/621.

⁷⁸ İbn Battûta, IV/54, 57, çev. II/818, 820.

⁷⁹ İbn Battûta, IV/65-66, çev. II/827-828.

sultanı, halifenin gönderdiği emirnâmenin her Cuma günü minberde iki hutbe arasında okunmasını emretmiştir⁸⁰.

Burada anlatılanlardan yöneticilerin iktidarlarına meşruiyet kazandırmak için halifenin onayını almak istediklerini anlıyoruz.

3. Devlet Başkanı veya Emir Halktan ve Üst Düzey Yöneticilerden Biat Alması

İbn Battûta, seyahatnâmesinde çok ve çeşitli durumlara özgü biat örneklerini zikretmektedir. Bu, sultanın başa geçme şekline ve tasvip görüp görmemesine bağlı olarak gönüllü veya zorla olmaktadır⁸¹. Son durumda biatten kaçınan veya gecikenler ağır bir şekilde cezalandırılabilir⁸².

Biat alınan kesimlerle ilgili farklı uygulamalar söz konusudur. Bazen halk, emirler, kumandanlar ve etkin devlet adamlarından⁸³; bazen halk, kadı ve âlimlerden⁸⁴; bazen halk ve kadıdan⁸⁵; bazen ise sadece halktan biat alınmaktadır⁸⁶.

Sultan hayatta iken, halkın veliahta biat ettiği de olmaktadır⁸⁷.

Zikri geçen örneklerden devlet başkanlarının, kendilerine bağlılık sözü verilmesi anlamına gelen ve aynı zamanda iktidarlarına meşruiyet kazandıran biat olayına önem verdikleri anlıyoruz.

⁸⁰ Bkz. İbn Battûta, I/393-395, çev. I/219-223; III/88, 167-173, çev. II/592, 667-672.

⁸¹ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, II/142-143, çev. I/389-390; III/30-31, 127, 137-138, 140-142, 191-192, 208-211, 219-220, çev. I/535, II/629, 636-638, 640-642, 694-696, 706-710, 720.

⁸² Örnek olarak bkz. İbn Battûta, III/172, çev. II/671.

⁸³ İbn Battûta, III/125-126, çev. II/626-627.

⁸⁴ İbn Battûta, III/121, çev. II/621.

⁸⁵ İbn Battûta, IV/97, çev. II/862-863.

⁸⁶ İbn Battûta, III/133-134, 199, çev. II/633, 699.

⁸⁷ İbn Battûta, IV/160, çev. II/919.

IV. CEZA HUKUKU

İbn Battûta, devlet başkanı ve yöneticilerin suç işleyen, emir dinlemeyen, muhalefet veya isyan edenlere karşı uyguladıkları cezalardan çokça bahsetmektedir. Bu cezaların önemli bir kısmı, kişinin boynu vurularak⁸⁸ veya işkence ile öldürülmesi⁸⁹, bedenini ikiye bölünmesi⁹⁰, derisinin yüzülmesi⁹¹, dayanılamayacak işkence yapılması⁹² gibi çok ağır şekillerdedir. Bu tür idare hukukuna taalluk eden cezalar, doğrudan fıkıhla ilgili olmadığı için onlardan bahsetmeyeceğiz. Burada sadece İbn Battûta'nın şer'î cezaların uygulanmasına dair anlattıklarını vereceğiz.

1. Küfrü Gerektiren Söz ve Davranışta Bulunan Müslümana Ölüm Cezası Verilmesi

İbn Battûta, Müslümandan sadır olan küfrü gerektiren söz ve davranıştan dolayı ölüm cezasının verildiği iki olaydan bahsetmektedir. Birincisinde Suriye'nin Lâzkiye şehrinde kadı ile tartışması esnasında kalbindeki ilhâdı açığa vuran kişi öldürülmüştür⁹³. İkincisinde ise Antep şehri civarındaki bir dağda oturan ve Hz. Peygamber'e dil uzatan şeyh ile ona muvafakat eden müridi, Halep'te bulunan dört mezhep kadılarının katledilmelerine dair ortak fetvası ile infaz edilmiştir⁹⁴.

Fukahâ, bazı hadislerin umûm ifadelerine ve sahâbenin uygulamalarına bakarak erkek mürtedin öldürüleceği konusunda genel olarak ittifak etmişlerdir. İslam'da irtidâd, bir anlamda İslam

⁸⁸ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, III/141, 187-188, 189, 191, 213, 217; çev. II/641, 691-692, 694, 695, 712-713, 717.

⁸⁹ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, III/208, çev. II/706.

⁹⁰ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/266, çev. I/94; III/28, 192, çev. I/532, II/696; IV/19, 50, çev. II/775, 813.

⁹¹ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, III/199, 202, 204, 208, çev. II/699, 702, 703, 706; IV/95, çev. II/860.

⁹² Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/191, 393, çev. I/29, 219; III/188, çev. II/692; IV/10, çev. II/763.

⁹³ İbn Battûta, I/293, çev. I/122.

⁹⁴ İbn Battûta, IV/179, çev. II/923-924.

rejimine başkaldırı olarak görülüp ağır cezaî müeyyideye bağlanmıştır.

2. İslâm'ın Şartlarını Bilmeyenin Cezalandırılması

İbn Battûta, Hint hükümdarının namazın kılınmasını emretmesi ve kılmayanı cezalandırmak konusunda çok sert olduğundan bahsederken şöyle der:

“O fermân çıkarmıştı: Halk, abdestin ve namazın farzlarını, İslâm'ın şartlarını bilmek için çaba göstermeliydi. Ahali bu konuda sorguya çekilir, kim iyi cevap veremezse ceza görürdü. Bu yüzden gerek (Sultanın sarayındaki) büyük salonunda (kabul dairesinde) gerekse sokak ve çarşılarında herkes bu bilgileri kâğıda not edip ezberlemeye çalışırdı.”⁹⁵

3. Namazı Kılmayanın Cezalandırılması

İbn Battûta, Hint ülkesinde namaz kılmayanların, Zîbetülmehel (Maldiv) adalarından Mehel'de Cuma namazı kılmayanların, Hârezm'de mescitlerinin çevresindeki evlerde oturanlardan müezzinler tarafından namaza çağrılıp da gelmeyenlerin, Sudan'da namaz kılmayan çocukların cezalandırıldığını söylemektedir. Bu cezanın uygulanması da bölgelere göre farklılık göstermiştir. Örneğin: Ölüme kadar varan en ağır cezaların Hint ülkesinde hükümdar tarafından verildiğini⁹⁶, Mehel'de Cuma namazı kılmayanları kendisinin kadı olarak değnekle cezalandırıp halka teşhir ettiğini⁹⁷, Hârezm'de müezzinler tarafından namaza çağrılıp da gelmeyenlerin imam tarafından cemaatin ortasında kamçı ve câmi hayrına yahut fakirleri doyurmak için beş dinar para ceza ile cezalandırıldığını⁹⁸, Sudan'da namaz kılmayan çocukların dövüldüğünü⁹⁹ görmekteyiz.

⁹⁵ İbn Battûta, III/183, çev. II/684.

⁹⁶ İbn Battûta, III/149, 182-183, çev. II/652, 684.

⁹⁷ İbn Battûta, IV/73-74, çev. II/836-837.

⁹⁸ İbn Battûta, III/10, çev. I/520.

⁹⁹ İbn Battûta, IV/265, çev. II/974.

4. Hırsızın Elinin Kesilmesi

Seyahatnâmede hırsızlık yapanın elinin kesilmesi ile ilgili iki olaydan bahsedilir. Birincisinde hacılardan birinin malını çalan hırsızın eli, Mekke muhtesibinin emriyle hac emiri tarafından -istemeyerek de olsa- kestirilir¹⁰⁰. Bu olayda dikkat çeken husus, el kesme cezasının muhtesibin zoruyla hac emiri tarafından uygulanmış olmasıdır. İkincisinde İbn Battûta'nın kendisi, Zîbetülmehel (Maldiv) adalarından Mehel'de kadılık yaparken bir hırsızın elinin kesilmesini emretmiş ve cezanın uygulanmasını seyredenlerin çoğu bayılıp düşmüştür.¹⁰¹ Bu olaydan, el kesme cezasının caydırıcılık açısından halkın gözü önünde gerçekleştirildiğini anlıyoruz.

5. İçki İçen Sultan ve Vatandaşın Cezalandırılması

İbn Battûta, Hint ülkesinde şarap (hamr) içen bir Müslümanın (had cezası olarak) derhal seksen değnekle cezalandırıldığını ve (ta'zîr cezası olarak) sadece yemek vaktinde açılan bir çukurda üç ay hapis tutulduğunu söyler.¹⁰² O, bunun dışında şarap içenin cezalandırıldığı üç olaydan bahseder. Birisi şarap içtiği anlaşılan Herat sultanı¹⁰³, diğeri Herat'ta içki içip sarhoş olan Türkler¹⁰⁴, öteki ise Hint ülkesinde önceden şarap içtiğini itiraf eden hizmetçi ile ilgilidir¹⁰⁵. Son olayda hizmetçiyi sorgulayıp cezayı veren, o sırada Dihlî (Delhi) kadılığına bakmakta olan İbn Battûta'dır. O, ilk iki olayda had cezası uygulandığını söylemekle yetinmiş, cezanın mahiyeti hakkında açıklama yapmamıştır. Son olayda ise had olarak seksen celde vurulduğunu ve üzerinde içki bulunmasından dolayı hapis cezası verildiğini belirtmiştir.

¹⁰⁰ İbn Battûta, I/390, çev. I/216.

¹⁰¹ İbn Battûta, IV/57, çev. II/820.

¹⁰² İbn Battûta, IV/27, çev. II/783.

¹⁰³ İbn Battûta, III/49, çev. I/561.

¹⁰⁴ İbn Battûta, III/50, çev. I/561.

¹⁰⁵ İbn Battûta, III/246, çev. II/753-754.

6. Zinâ Ettiğini İtiraf Eden Evli Kadının Recmedilmesi

Hint hükümdarının üvey kardeşinin annesi, zina itirafı nedeniyle kadı hükmüyle (Dihlî'de) çarşı ortasında recmedilmiştir (taşlanarak öldürülmüştür)¹⁰⁶.

7. Zina İthamıyla Halvet Halinde Yakalanan Köle ve Cariyeye Ceza Verilmesi

İbn Battûta, Zîbetülmehel (Maldiv) adalarından Mehel'de kadı iken halvet halinde yakalanan sultanın kölesi ile cariyeye hakkında vezirin şeriatla (şer' ile) hükmetmesini istemesi üzerine her ikisine dayak attırdığını, kadını serbest bırakıp köleyi hapsedtiğini, vezirin kölenin de serbest bırakılmasını talep etmesi üzerine kızdığını, hemen köleyi çağırıp kamçıdan daha çok acıtan hayzurân (bambu) çubuklarıyla dövürdüğünü ve boynuna ip taktırıp ada halkına teşhir ettirdiğini söyler¹⁰⁷.

V. YARGILAMA HUKUKU

Seyahatnâmede yargılama hukukuna müteallik konular, tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

1. Şahitlik Kurumu

İbn Battûta çeşitli yerlerde görev yapan udûl (العدول : âdil/yeminli şahitler)'dan söz etmiştir. Daha önce belirttiğimiz üzere Dımaşk (Şam)'daki Benî Ümeyye Câmii'nin ilk kapısına bitişik geniş sahanlıkta önde gelen şahitler için odalar (bürolar) vardır. İki Şâfiî mezhebine, diğerleri ise öteki mezheplerin mensuplarına aittir. Her odada beş yahut altı udûl bulunur. Diğer şahitler ise şehre dağılmışlardır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ İbn Battûta, III/185, çev. II/688.

¹⁰⁷ İbn Battûta, IV/75, çev. II/838-839.

¹⁰⁸ İbn Battûta, I/312, çev. I/139. Diğer yerler için bkz. İbn Battûta, IV/180, çev. II/925 (Gazze); III/91, çev. II/594 (Hint).

2. Şahitliğin Kabul Edilmemesi

Buhârâlıların şahitlikleri Hârezm ve diğer yörelerde kabul edilmez. Çünkü kabilecilik, hakkı inkâr ve bâtili (yanlış) savunma gibi olumsuz vasıflarla ün salmışlardır¹⁰⁹.

3. İşkence veya İşkence Korkusu İle Alınan İtirafa Dayanarak Ölüm Cezası Verilmesi

Seyahatnâme'de Hint ülkesinde suç ithamına maruz kalan kişilerin işkence veya işkence korkusu ile itirafa zorlanmalarına dair iki olay anlatılır. Birisi şöyledir:

Hint hükümdarı, iki fakihe ağır bir suç isnadında bulunur. İki fakih isnadı kabul etmeyince onları işkence görevlisine gönderir. İşkenceci, yanına getirilen fakihlere: *"Sultan sizi öldürmek istiyor. Size yüklediği suçu kabul edin de kendinize işkence etmeyin!"* diye öğüt verir ama fakihler yine suçlamayı kabul etmezler. Bunun üzerine ağır işkenceye maruz kalan iki fakih dayanamayıp isnat edilen suçu kabul etmek zorunda kalırlar ve kendilerinin ölümü hak etmiş suçlulardan olduklarını; ne dünyada ne de ahirette kanları için davacı olmadıklarını güya itiraf ederler! İtiraflarını bizzat kendileri yazıya geçirip kadının yanında da ikrar ederler, ikrâh ve icbârın söz konusu olmadığını da kayda geçirirler. Eğer zorla itiraf ettiklerini söyleselerdi daha korkunç işkenceye uğrayacaklardı! Bu yüzden, derhal boyunlarının vurulmasını tercih etmişlerdir¹¹⁰.

4. Mezâlim Mahkemesi

İbn Battûta, Hint, Mağrip (Fas) ve Mısır Memlûk hükümdarının bizzat bazı davalara baktıklarını belirtmiştir.

- Hint hükümdarı her Pazartesi ve Perşembe günleri mezâlimi (zulüm, gasp ve kayırma ile ilgili şikâyetleri) bizzat dinlemek üzere

¹⁰⁹ İbn Battûta, III/17, çev. I/527.

¹¹⁰ İbn Battûta, III/188, çev. II/691-692. Diğer olay için bkz. İbn Battûta, III/185, çev. II/687.

büyük salonun (kabul dairesinin) önündeki aralığa oturur. Derdini anlatmak isteyen hiç kimse hükümdar huzuruna varmaktan alıkonamaz. Ayrıca o, şikâyetçilerin hikâyelerini (dilekçelerini) kaydetsinler diye dört saygın emiri büyük dairenin dört kapısına yerleştirir. Birinci kapıdaki görevli şikâyetçinin hikâyesini alırsa ne âlâ! Almazsa üçüncü veya dördüncü kapıdaki görevli mutlaka ilgilenmek zorundadır! Eğer hiçbiri ilgilenmezse şikâyetçi derdini Kâdilmemâlik (memlûk askerlerinin kadısı) Sadr-ı Cihân'a bildirirdi. O da almazsa derdini sultana açardı. Bu durumda, şikâyetçinin; sözü geçen görevlilerden herhangi birine başvurduğu halde dilekçesinin kabul edilmediği hükümdar nezdinde kesinlik kazanırsa o görevli cezalandırılırdı. Diğer günlerde toplanan (şikâyet) hikâyeleri sultan tarafından yatsıdan sonra incelenirdi¹¹¹.

- Mağrip hükümdarı, yönettiği halk arasında şikâyeti bulunanları dinlemek için divan kurmuştur. Cuma gününü yoksullara tahsis etmiş, o gün -zayıf olmaları sebebiyle- kadınlara öncelik tanımıştır. Kadınlar şikâyet hikâyelerini (dilekçelerini) Cuma namazından sonra ikindiye kadar okuyup dururlar. Sırası gelen kadın kendi adıyla çağrılır ve aracısız bir şekilde hükümdarla konuşurdu. Kadıncağızın hakkı yenmişse derhal hakkı verilir, kendisine bir şeyler ihsan edilmesini istiyorsa yıldırım hızıyla armağan yağdırılır, işi görülürdü. İkinci namazı kılınıktan sonra erkeklerin şikâyet hikâyeleri okunur. Onlara da aynı işlem yapılırdı. Bu arada fakihler ve kadılar şikâyet divanında hazır bulunurlardı. Şer'î hükümlerle ilgili konular onlara arz edilirdi¹¹².

5. Gayri Müslimlerin İçinde Yaşayan Müslüman Cemaatin Kadısı

İbn Battûta, bir kısım gayri müslim ülkelerde yaşayan Müslümanların kendi kadılarının olduğundan da söz etmektedir¹¹³.

¹¹¹ İbn Battûta, III/183-184, çev. II/684-685.

¹¹² İbn Battûta, çev. II/933. Mısır Memlûk Sultanın halkın şikâyetlerini dinlemesi hakkında bkz. İbn Battûta, I/217, çev. I/55.

¹¹³ İbn Battûta, IV/39, çev. II/797 (Hindistan taraflarında yer alan Fâkenevr şehri); IV/134-149, çev. II/900-910 (Çin şehirlerinde); IV/50, 169, çev. II/812, 919

VI. HELAL VE HARAM

Seyahatnâme'de helal ve haram konuları ile ilgili muhtelif hususlar yer almaktadır.

1. Altın ve Gümüş Kap-Kacak Kullanmaktan Kaçınmak

İbn Battûta, kimi sultanların sarayında sunulan ikramlarda altın ve gümüş kap, kaşık, sofrta kullanıldığına, bazı kişilerin ise dinî kurallar gereği bunları kullanmaktan kaçındıklarını zikretmektedir¹¹⁴.

2. İpek Giysi Kullanan Fakihe Ta'zîr Cezası Verilmesi

Dımaşk'da halk, ipekli takke giydiğinden dolayı bir fakihî Hanbelî kadısına şikâyet etmişlerdir. Kadı fakihin hapsedilmesini emretmiş ve ayrıca ta'zîr cezası vermiştir. Hanbelî kadısının fakihe ta'zîr cezası vermesini hoş karşılamayan Mâlikî ve Şâfiî fakihler, durumu valiye bildirmişlerdir. Vali de durumu Mısır Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a bildirmiştir¹¹⁵.

3. Tâat (İbadet) Niteliğinde Olan İşlerden Ücret Alınması

İbn Battûta, gezdiği yerlerde tâat türünden işleri yapanlara ücret verildiğine dair aşağıdaki bilgileri vermektedir.

Kur'ân öğreticilerine ücret verilmesi: Mısır'da yönetimde bulunan bir emir, Kur'ân öğretmenlerine ücret bağlamıştır¹¹⁶.

Câmide Kur'ân okuyanlara ücret verilmesi: Dımaşk'da Benî Ümeyye Câmii'nde ahali her gün sabah namazını müteakip toplanarak Kur'ân'ın (yedi sûresini yahut) yedide birini okurlar. İkinci namazından sonra Kırâat-ı Kevseriyye için toplanıp Kevser

(Hindistan'ın Kavlem şehri); IV/44, çev. II/801 (Hindistan'ın Fandrayna şehri); IV/45, çev. II/805 (Hindistan'ın Kalikût şehri).

¹¹⁴ İbn Battûta, II/187, çev. I/422 (Birgi sultanı Aydınoğlu Mehmet Bey'in sarayında); II/239, çev. I/484-485 (Altın Orda/Ordu sultanı Muhammed Özbek Han'ın köşkünde).

¹¹⁵ İbn Battûta, I/316-317, çev. I/142-143.

¹¹⁶ İbn Battûta, I/214, çev. I/54.

Sûresi'nden Kur'an'ın sonuna kadar okurlar ve bu okuma için toplanan hafızların sayısı yaklaşık 600 olup hepsinin aldığı belirli bir ücret vardır. Bu görevi üstlenen hafızları teftiş eden Kâtibü'l-Gaybe adıyla bilinen özel bir memur hafızların etrafında dolanarak gelmeyenlerin ücretini o miktarda keser¹¹⁷.

İmam ve müezzinlere maaş verilmesi: Dımaşk'ta kutsal sayılan bir tepede birçok vakıf vardır. İmamların ve müezzinin maaşları bu vakıflardan karşılanmaktadır¹¹⁸. Zîbetülmehel (Maldiv) adalarında imam ve müezzinler devletten maaş almaktadırlar¹¹⁹.

Hatibe maaş verilmesi: Beyt-i Makdis'in hatibi, ayda bin dirhem maaş almaktadır¹²⁰.

Tâat (ibadet) niteliğinde olan işlerden ücret almanın caiz olup olmadığı fıkhıta tartışılmıştır. İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden, uygulamada yaygın olarak cevâz görüşünün dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

4. Tesettürle İlgili Hususlar

İbn Battûta dolaştığı yerlerde İslam'ın tesettür kurallarına uyulup uyulmaması ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

Kadınların vücudunun tamamını örtmesi: Şirazlı kadınlar ayaklarına mest geçirir; çarşaf ve peçe ile çarşıya çıkarlar. Hiçbir yerleri görünmez¹²¹.

Kadınların tesettüre riayet etmemesi: İbn Battûta bu konuda şu bilgiyi vermektedir:

“Zîbetülmehel (Maldiv) adalarının Müslüman kadınları başlarını örtmezler. Onlara hükümdarlık eden kadın da örtmez. Onlar saçlarını

¹¹⁷ İbn Battûta, I/310-311, çev. I/138.

¹¹⁸ İbn Battûta, I/328-329, çev. I/149-150.

¹¹⁹ İbn Battûta, IV/74, çev. II/837.

¹²⁰ İbn Battûta, IV/179, çev. II/924.

¹²¹ İbn Battûta, II/36, çev. I/284.

güzelce tarayıp bir tarafta toplarlar. Çoğu sadece göbekten aşağısını peştamalla örterek vücudunun diğer kısımlarını açıkta bırakır. Çarşı ve diğer mekânlarda böyle gezerler! (Zîbetülmehel adalarının başşehri) Mehel'de bana kadılık görevi verildiği zaman bu âdeti kaldırmaya, kadınlara elbise giydirmeye çok çalıştım. Ama başaramadım. Fakat hiçbir kadını, bedeni iyice kapalı olmadığı sürece huzuruma kabul etmez, davasına bakmazdım. Ne yapayım, bundan ötesine gücüm yetmedi! Bazı kadınlar göbekten aşağı giyilen peştamalla beraber kolları kısa ve geniş olan bir tür gömlek de giyinirler. Orada giysileri Dihlî (Delhi) halkının giydiklerine benzeyen cariyelerim vardı. Onlar başlarını da örtmekteydiler ama böyle giyinmeye alışkın olmadıkları için örtü onları süsleyeceğine çirkinleştiriyordu!"¹²²

Hizmetçi kadınlar, cariyeler ve küçük kızların tesettüre riayet etmemesi: İbn Battûta, Siyahların (Sudanlıların) yerilecek işlerinden bazılarını sayarken şöyle der:

"Hizmetçi kadınlar, cariyeler ve küçük kızlar herkesin karşısına avret yerlerini örtmeden çırılçıplak çıkıyorlar. Onların çoğunu Ramazan boyunca bu hâlde görüyordum. Çünkü burada kumandanların sultan sarayında iftar etmesi ve her birinin yemeğinin yirmi hatta daha fazla çıplak cariye tarafından götürülmesi âdettir. Tüm kadınlar hükümdar (Mensâ Süleyman) huzuruna anadan doğma üryan olarak girerler. Hükümdarın kendi kızları bile çıplaktır. Ramazan'ın yirmi yedinci gecesinde (Kadir gecesinde) yaklaşık yüz civarında cariyenin, ellerinde yemek, çırılçıplak yürüyerek hükümdar sarayından çıktıklarını gördüm. Sultanın iki kızı da bunların arasındaydı ve üstlerine hiçbir şey geçirmemişlerdi!"¹²³

Kadınların yüzlerini örtmemesi: Türk kadınları yüzlerini örtmezler¹²⁴.

Kadınların yabancı erkeklerden kaçınmaması: Altın Orda (Ordu) Sultanı Muhammed Özbek Han'ın hanımlarının hiçbir erkeklerden kaç-göç yapmadıkları için, Cuma günleri namazdan

¹²² İbn Battûta, IV/60-61, çev. II/823-824.

¹²³ İbn Battûta, IV/265, çev. II/975.

¹²⁴ İbn Battûta, II/42, çev. I/289 (Şiraz); II/225, çev. I/472 (Kırım, Macar).

sonra sultan, hanımları, kız ve erkek çocuklarının icra ettikleri ve âdet haline gelen altın kubbede oturma töreni halkın gözü önünde yapılır¹²⁵.

İbn Battûta, Anadolu kadınları hakkında şöyle der: “Burada kadınlar erkeklerden kaç-göç yapmazlar. Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar; üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi.”¹²⁶

Kadınların yabancı erkeklerden, erkeklerin yabancı kadınlardan kaçınmaması: İbn Battûta, Sudan’ın İyvallâten şehri halkının büyük bir kısmını oluşturan Messûfe (Berberî) kabilesi hakkında bilgi verirken şöyle der:

“Kadınlarına gelince vaktinde namaz kılmalarına rağmen erkeklerden çekinmeyen ve tesettüre dikkat etmeyen hanımlardır. Buralı kadınlar yabancı (namahrem) erkeklerle arkadaş ve dost oluyorlar. Aynı şekilde erkekler de yabancı kadınlarla dostluk kuruyorlar. Onlardan birisi evine geldiğinde hanımını yanında erkek arkadaşı ile bulur da hiç yadırgamaz!”¹²⁷

İbn Battûta bu bilginin ardından, bizzat müşahede ettiği ve onların savunmalarını da içeren şu iki olayı aktarır:

a) “Bir gün İyvallâten kadısının yanına izin alarak girdim. Yanında yaşı küçük ve çok güzel bir kadın buldum. Onu görünce çekindim ve dönmek istedim. Kadın hiç sıkılmadan benim hâlime güldü. Kadı bana: “Niye geri gidiyorsun? Bu benim arkadaşımıdır!” dedi. Onların bu durumuna şaşıtm! Çünkü kadı fakihlerden ve hacılardan. Hatta duyduğuma göre o bu sene hanım arkadaşıyla yan yana hacca gitmek için sultandan izin istemiş. Bilmiyorum, bahsedilen hanım arkadaşı bu muydu yoksa başkası mı? Ama sultan izin vermemiş!”¹²⁸

¹²⁵ İbn Battûta, II/229, çev. I/475.

¹²⁶ İbn Battûta, II/161, çev. I/400.

¹²⁷ İbn Battûta, IV/245, çev. II/959-960.

¹²⁸ İbn Battûta, IV/247, çev. II/960.

b) “Bir gün kabile arkadaşım olan birinin yanına vardım. Bir yaygının üstüne kurulmuştu. Evinin ortasında, üstünde gölgelik bulunan bir sedirde, yanında oturan bir erkekle sohbet eden bir kadın vardı. Adama “Bu kadın kim?” dedim. “Karım” dedi. “Yanındaki adam kim, onun oğlu mu?” dediğimde; “Onun arkadaşıdır!” dedi. Hemen dedim ki: “Sen, ülkemizde oturduğun ve şer’in emirlerini tanıdığın halde buna razı mı oluyorsun?” Bana şöyle dedi: “Bizde kadınların (namahrem) erkeklerle edebini koruyarak arkadaşlık etmelerine ses çıkarılmaz, şüphyle bakılmaz. Onlar sizin ülkenizin karıları gibi değil!” Herifin ahmaklığına hayret ettim, çıkıp gittim ve bir daha uğramadım ona! Defalarca beni çağırdıysa da kabul etmedim.”¹²⁹

Hamama peştamalsız girilmesi: İbn Battûta, Mısır’ın Münyetü (Minyetü) İbn Hasîb şehrinde ikameti sırasında bir gün hamama gider ve orada yakananların hiç örtünmediğini görür. Durumu valiye bildirir. Bunun üzerine vali hamamı kirayla çalıştıranları çağırır. Kim peştamalsız girerse cezalandırılacağına dair tehditler savurur ve onlara çok kızar¹³⁰.

5. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Hususlar

Ehlî (evcil) eşek eti yenilmesi: İbâzî olan Umân (Ummân) sultanının verdiği ziyafette ehlî (evcil) eşek eti yenilir. Çünkü onlar eşek etinin helâl olduğuna inanıyor, çarşılarda bile alıp satıyorlar. Ama misafirlerden ve yabancılarından bunu gizliyorlar¹³¹.

At eti yenilmesi: Kırım taraflarında ve Hint ülkesindeki Türkler at eti yemekte-dirler¹³².

Köpek ve eşek eti ile leş yenilmesi: Sudanlılar köpek, eşek ve cîfe (leş) yemekte-dirler¹³³.

¹²⁹ İbn Battûta, IV/247, çev. II/960.

¹³⁰ İbn Battûta, I/225, çev. I/68.

¹³¹ İbn Battûta, II/138, çev. I/383.

¹³² İbn Battûta, II/222, 229-230, 239, çev. I/469, 476, 484; III/97, çev. II/603-604 (Hint ülkesinde bulunan Türkler).

¹³³ İbn Battûta, IV/269, çev. II/975, 977.

Su aygırı eti yenilmesi: Sudanlılar su aygırı etini yemektedirler¹³⁴.

Çekirge yenilmesi: Afrika'da bir köy ahalisi hurma ve çekirgeyle beslenmektedir¹³⁵.

Tavşan eti yenmemesi: Râfizîler tavşan eti yememektedirler¹³⁶.

Haşîş (esrar) kullanılması: Anadolu halkı haşîş (esrar) yemekten ve kullanmaktan çekinmezler, bunda beis görmezler¹³⁷.

Nebîz içilmesi: Kırım tarafı halkı Hanefî mezhebindedir. Onlar nezdinde helâl olduğu için nebîzi (hurma, arpa, üzüm vs.nin küpe basılarak yapılan ve sarhoş etmeyen şırayı) içerler. Dûkî (dövülüp inceltmiş buğday, mısır, bulgur vs.¹³⁸) tanelerinden yapılmış nebîze "bûza" (boza) adını verirler¹³⁹.

Kırmız içilmesi: Kırım tarafındaki Türkler, kısrak (dişi at) sütünden yapılan ve "kırmız" adı verilen nesneyi içmektedirler¹⁴⁰.

VII. MUHTELİF KONULAR

Burada ganimetin sarfı, gayrimüslimlerin ibadethane ve tarihî eserleri, miras, İslam toplumundaki çeşitli vergi uygulamaları hakkında Seyahatnâmede geçen bilgileri ele alacağız.

A. GANİMETİN SARFI

Ganimetin beşte birinin Kur'ân'da belirtilen yerlerle sarf edilmesi: İbn Battûta, bir şehir sultanının kâfirlerle savaştan elde

¹³⁴ İbn Battûta, çev. II/976.

¹³⁵ İbn Battûta, IV/279, çev. II/989.

¹³⁶ İbn Battûta, II/210, çev. I/444.

¹³⁷ İbn Battûta, II/161, 208-210, çev. I/402, 442-443.

¹³⁸ İbn Battûta, çev. I/510, dipnot 6 (nâşirin dipnotu).

¹³⁹ İbn Battûta, II/221-222, 229-230, 239, çev. I/467-469, 476, 484.

¹⁴⁰ İbn Battûta, II/220, 222, 225, 229, 231-234, 239-240, çev. I/466, 469, 472, 476, 478-479, 484-485.

edilen ganimetin beşte birini ayırıp Kur'ân'da belirtilen yerlere¹⁴¹ sarf ettiğini ve “zî'l-kurbâ” (Allah Resulünün akrabaları) denilen payı ise özel bir hazineye koyarak Hz. Ali soyundan gelen şeriflere teslim ettiğini haber verir.¹⁴²

B. GAYRİMÜSLİMLERİN İBADETHANE VE TARİHİ ESERLERİ

1. Kilise ve Puthânenin Câmiye Çevrilmesi

Kilisenin camiye çevrilmesi: İbn Battûta, Dımaşk'daki Benî Ümeyye Câmii'nin yapımı ile ilgili şu bilgiyi vermektedir:

“Câmiin yerinde daha önce bir kilise olup Müslümanlar fethettiği zaman Hâlid bin Velîd (ra) kılıç yoluyla bu yapının bir tarafından girmiş, yarısına kadar varmıştı. Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh (ra) ise yapının batı tarafından girerken (mukavemetle karşılaşmadı) o bölümü barış yoluyla ele geçirdi. Müslümanlar kilisenin direnişle karşılaşarak elde ettikleri yarısını mescit yaptılar. Barış ile alınan diğer yarısı ise kilise olarak bırakıldı. Daha sonra (Emevî) Halife Velîd (b. Abdülmelik, v. 96/715) mescidi genişletmek istedi ve Rumlara her ne talep edilirse verileceğini belirterek kilisenin satılmasını teklif etti. Fakat Rumlar bu işe yanaşmadılar. Bunun üzerine Velîd, yapıyı zorla teslim aldı.”¹⁴³

Kilisenin camiye çevrilmesi: Müslümanlar Ayasuluk (Selçuk)'u fethedince kiliseyi Cuma mescidine (مسجدا جامعا: Ulu câmiye:) çevirmişlerdir¹⁴⁴.

Puthânenin camiye çevrilmesi: Dihlî (Delhi) Câmii'nin yerinde daha önce puthâne vardı. Müslümanlar orayı câmiye çevirmişlerdir.

¹⁴¹ El-Enfâl 8/41.

¹⁴² İbn Battûta, II/122, çev. I/366-367.

¹⁴³ İbn Battûta, I/306, çev. I/135.

¹⁴⁴ İbn Battûta, II/189, çev. I/424.

Câmiî'nin doğu kapısı yakınında yere yıkılmış iki büyük bakır put vardır. Câmiye girip çıkanlar bu putlara ayak basarlar¹⁴⁵.

2. Tapınağın Yıkılması

Mısır İhmîm (Ahmîm)'de taştan yapılmış bir tapınak vardır. İçinde çeşitli duvar resimleri, eskiden kaldığı için anlaşılması güç kitabeler, yıldız resimleri ve göksel yörünge çizimleri mevcuttur. Bir kişi bu tapınlardan birini yıktırılmış ve taşlarıyla okul yaptırmıştır¹⁴⁶.

3. Putevi Yapılması Talebinin Cizye Vermek Şartıyla Kabul Edilmesi

Çin hükümdarı, Hint hükümdarına yüklü miktarda hediye göndererek Karâcîl dağının eteğinde; Çin halkının haccettikleri yer (ziyaretgâhu) olan ve Müslüman askerler tarafından ele geçirilerek yağmalanan Semhel'de bir putevi inşasına izin verilmesini talep etmiştir. Hint hükümdarı bu talebe şu mealde cevap yazmıştır:

*"İslâm dininde bu talebin onaylanmasına cevâz yoktur! İslâm toprağında ancak cizye verenlerin kilise yapmalarına müsaade edilir. Sen de cizye vermeye razı olursan putevi yapımı için izin verebiliriz! Selam (kurtuluş) hidâyete uyanlarındır."*¹⁴⁷.

C. MİRAS

İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden, miras taksiminde şeriat hükümlerin her yerde dikkate alınmadığını görüyoruz.

1) Miras anlaşmazlığının şeriat kurallarına göre çözülmesi: İbn Battûta, Şiraz hükümdarının annesi ile kız kardeşi arasında mirasla ilgili bir husumet (dava) çıktığını; o ikisinin medreseye gelip

¹⁴⁵ İbn Battûta, III/109, çev. II/614.

¹⁴⁶ İbn Battûta, I/227, çev. I/69.

¹⁴⁷ İbn Battûta, IV/7, çev. II/758.

kadının yanında muhâkeme olduklarını ve davanın bu medresede şeriatın gerektirdiği şekilde çözüldüğünü haber vermektedir.¹⁴⁸

2) Mirasın şeriat kurallarına göre taksim edilmemesi: İbn Battûta, Sudan'ın İyvallâten şehri halkının büyük bir kısmını oluşturan Messûfe (Berberî) kabilesi hakkında bilgi verirken şöyle der: *“Kişi öldüğü zaman mirası kendi çocuklarına değil, kız kardeşinin oğullarına kalır. Böyle bir âdeti dünyada görmedim; Mulaybâr ülkesinin kâfir Hintlileri hariç! Ama Messûfeliler namazlarını kaçırmayan, fıkıh öğrenen ve Kur'ân ezberleyen Müslümandırlar.”*¹⁴⁹

D. İSLAM TOPLUMLARINDAKİ ÇEŞİTLİ VERGİ UYGULAMALARI

Bu başlık altında İbn Battûta'nın devlete zekât, öşür, cizye ve harâc verilmesine dair verdiği bilgileri -fıkıhla ilgili olması hasebiyle- aktaracağız. O, zaman zaman bunların dışında devlete verilen diğer vergilerden¹⁵⁰ de bahsetmiştir. Ancak bunları doğrudan fıkıhla ilgili olmadığı için belirtmeyeceğiz.

Cizye-Harâc: İbn Battûta, Denizli'de zimmet altında yaşayan kalabalık Rum nüfusunun sultana cizye vb. adlarla vergiler verdiklerinden¹⁵¹, kâfirlerin barış içinde yaşamak için Cáva (Jâva) adası hükümdarına cizye verdiklerinden¹⁵², Bangladeş'in bir şehrinde zimmî kâfirlerin ekip biçtiklerinin yarısını vergi (harâc) olarak

¹⁴⁸ İbn Battûta, II/41, çev. I/287-288.

¹⁴⁹ İbn Battûta, IV/245, çev. II/959.

¹⁵⁰ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/249, çev. I/85 (Kudüs'teki bazı mübarek mekânları ziyarete gelen Hıristiyanlardan vergi alınması); çev. II/937 (yollardan mürüriyye/geçiş vergisi alınması); I/192, çev. I/35 (Mısır'da bir köyün ödediği vergi); çev. II/937-938 (Mağrip/Fas'ta zekât toplayıcıları ve şehir valilerinin halktan tadyîf= konukluk adıyla alınan verginin kaldırılması, bilgiyi Seyahatnâme'yi tertipleyip yazıya geçiren İbn Cüzey veriyor); çev. II/938 (Mağrip'te hapiste yatanlardan alınmakta olan ağır vergilerin kaldırılması, bilgiyi İbn Cüzey veriyor).

¹⁵¹ İbn Battûta, II/169, çev. I/408.

¹⁵² İbn Battûta, IV/114, çev. II/880.

verdiklerinden¹⁵³, (Mısır Memlûk sultanı) Melik Nâsır'ın tebaasından olan kâfir Ermenilerin, ona mal (cizye) verdiklerinden¹⁵⁴ söz etmektedir.

Yeri gelmişken belirtelim ki İbn Battûta, ahalisinin çoğu zimmet akdi altında yaşayan zimmîlerden (İslâm ülkelerinde yaşayan gayri müslim tebaadan) oluşan iki İslam şehriden bahsetmektedir¹⁵⁵. Ayrıca Hindistan tarafındaki bir şehirde yaşayan Yahudî cemaatin cizyeyi Hindistan'ın liman şehri Kavlem'in kâfir hükümdarına verdiklerini söylemektedir¹⁵⁶. Burada kâfir hükümdara verilen baş vergisine de "cizye" denildiği anlaşılmaktadır.

Zekât-Öşür: Kırım taraflarında yetiştirilip satmak için Hindistan'a gönderilen at başına yedi dinar veya at sürülerinden dörtte biri, tüccar malından dörtte bir vergi alınmakta iken, Hint sultanı, Abbâsî halifesine biat ettikten sonra¹⁵⁷ bu vergiyi kaldırıp Müslüman tacirlerden zekât, gayri müslimlerden ise öşür (onda bir) alınmasını emretmiştir¹⁵⁸.

¹⁵³ İbn Battûta, IV/106-107, çev. II/873. İbn Battûta başka bir yerde, "(Nil suyunun yüksekliği 16 arşını bulunca sultanın harâcı (geliri) tamam!" (I/208, çev. I/51) diyerek haraçtan söz etmektedir. Ancak bununla ilgili ayrıntı vermediği için onunla neyi kastettiği tam olarak anlayılamamakta ise de normal vergiyi kastettiği ağır basmaktadır. Onun, "harâc" kelimesini normal vergi anlamında kullandığına dair diğer örnek şöyledir: "(Mağrip hükümdarının) halktan ağır vergileri kaldırmasına gelince; daha önce yollarda murûriye (geçiş vergisi) diye bir harâc alınmakta, böylece ciddî oranda bir gelir sağlanmaktaydı. Allah onu daima desteklesin, efendimiz bu kazanca iltifat etmeyerek o vergiyi tümüyle kaldırdı!" çev. II/937.

¹⁵⁴ İbn Battûta, I/284, çev. I/114-115.

¹⁵⁵ İbn Battûta, IV/17-18, çev. II/773.

¹⁵⁶ İbn Battûta, IV/49, 50, çev. II/809, 812.

¹⁵⁷ İbn Battûta, III/88, çev. II/592.

¹⁵⁸ İbn Battûta, II/223, çev. I/469, 470; III/88, 183, çev. II/592, 684.

VIII. KADILIK KURUMU

İbn Battûta, ekseriyetle gittiği yerin kadısından bahsetmiştir ve bunlar ehl-i sünnet mezheplerine mensup kadılardır¹⁵⁹. O, kadılardan bahsederken bazen sadece ismini¹⁶⁰, lakabını¹⁶¹ veya mezhebini¹⁶² zikretmiş, bazen bunların hiçbirini zikretmeden “kadı” demekle yetinmiş¹⁶³, bazen ise kadı hakkında az¹⁶⁴ veya çok¹⁶⁵ bilgi vermiştir. Birkaç yerde baktıkları davalardan söz etmişse¹⁶⁶ de yargılama usulü hakkında hemen hemen hiç bilgi vermemiştir.

Burada kadılarla ilgili iki hususu belirtmek istiyoruz.

1) Kadının çok etkili bir konumda bulunması: Zîbetülmehel (Maldiv) adalarında, bütün emirler kâdînin onayı ile geçerli olur. Ada halkı nezdinde kadı herkesten büyüktür. Onun emri hükümdarın emriymişçesine hatta daha fazla dinlenir. Kadı, dâr denilen büyük salonda bir halı üzerinde oturur. Onun üç adası vardır. Bunların gelirini eski sultanın koyduğu kurallar gereğince onun alması eski bir âdettir¹⁶⁷.

¹⁵⁹ İbn Battûta bir yerde, Şam’dan Medine’ye giderken Zeydiyye mezhebi kadısının kendisine yol arkadaşlığı yaptığını söylemiştir. İbn Battûta, I/363, çev. I/186.

¹⁶⁰ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/199-200, çev. I/43-44; II/13, 87, çev. I/265, 339-340; III/121, çev. II/621; IV/145-146, çev. II/906-907. İstisnâî olarak ismini bilmediği (III/7, çev. I/519) veya hatırlamadığı (I/229, 266, çev. I/71, 95) kadı olmuştur.

¹⁶¹ Meselâ: İbn Battûta, IV/97, çev. II/862.

¹⁶² Meselâ: İbn Battûta, I/221, çev. I/57.

¹⁶³ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, III/182, çev. II/683-684; IV/39, 44, 139, 247, çev. II/965-966, 797, 801, 902, 960.

¹⁶⁴ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/185, 194-195, 260, 267, çev. I/22, 38, 91, 95; II/113, çev. I/357; IV/45, 49, çev. II/805, 812.

¹⁶⁵ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/185-186, 226-227, 280-283, 315-316, 387-388, çev. I/23, 69, 109-111, 141, 214; II/38-39, çev. I/286-287.

¹⁶⁶ Meselâ: İbn Battûta, II/41, 87, çev. I/287-288, 339-340; IV/75, çev. II/838-839 (kadı İbn Battûta’dır).

¹⁶⁷ İbn Battûta, IV/66, çev. II/829. İbn Battûta, burada bir süre kadılık yapmıştır. İbn Battûta’nın Zîbetülmehel (Maldiv) adalarının başşehri Mehel’de zorla kadı yapılması, bunun nedeni ve kadılık uygulamaları için bkz. İbn Battûta, IV/68-74, çev. II/830-837.

2) Kadılara “*Sadr-ı Cihân*” (cihanın başı) denilmesi: İbn Battûta, Semerkand kadısına ahalinin “*Sadr-ı Cihân*” dediklerini¹⁶⁸ belirtir. Yine onun verdiği bilgilere göre: Hint ülkesinde; ülkenin ve memlûk askerlerin kâdılkudâtı ile normal kâdılkudât “*Sadr-ı Cihân*” lakabıyla anılır¹⁶⁹. Hint sultanının “*Sadr-ı Cihân*” lakaplı hocası vardır¹⁷⁰ ve onun kişilere verdiği unvanlardan birisi “*Sadr-ı Cihân*”dır¹⁷¹. Çin Kaan’ı (hükümdarı), ülkesine gelen meşhur tekke sahibi bir şeyhi oradaki Müslümanların başkanı yapmış ve onu “*Sadr-ı Cihân*” diye çağırmıştır¹⁷².

A. KADI ATAMASI VE AZLİ

Seyahatnâmede kadı atması ve azli ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Kadılık belgesi (taklîd): Anlatılanlara göre Mısır sultanı, İskenderiye kadısının dedesine “*taklîd*” (kadılık belgesi) vermiştir¹⁷³.

Kadı atamasında rüşvet ve iltimas iddiası: İbn Battûta, güvenilir birinin kendisine bildirdiğine göre, bir kadının Mısır’ın İskenderiye şehri kadılığına geçmek için 25 bin dirhem yani 1000 altın (dinar) vermiş olduğunu¹⁷⁴, başka bir kâdının Suriye’nin Lâzkiye şehri kadılığına Melikülümerâ (eyalet valisi) ile arası iyi olduğundan atandığını belirtmektedir¹⁷⁵.

Kadılığa, devletin mutemet adamı olduğu için hak etmeden atanma iddiası: İbn Battûta, Halep Mâlikî kâdılkudâtının hak etmediği halde bu mühim göreve atanmasının, Mısır’ın (Mısır

¹⁶⁸ İbn Battûta, III/37, çev. I/541.

¹⁶⁹ Bkz. İbn Battûta, III/103, 119, 149, 158, 173, 183, 185, 192, 224, 230, 247, çev. II/607, 620, 652, 657-658, 671-672, 684, 688, 696, 727, 733-734, 754-755.

¹⁷⁰ İbn Battûta, III/137, çev. II/636-637.

¹⁷¹ İbn Battûta, I/426, çev. I/256.

¹⁷² İbn Battûta, IV/106, çev. II/872; IV/152, çev. II/911.

¹⁷³ İbn Battûta, I/185, çev. I/23.

¹⁷⁴ İbn Battûta, I/193, çev. I/35.

¹⁷⁵ İbn Battûta, I/292, çev. I/121-122.

Memlûklü idaresinin) güvendiği adamlardan olduğu için gerçekleştiğini ifade etmektedir¹⁷⁶.

Hatalı karardan dolayı kâdînın azledilmesi: Dımaşk (Şam) Şâfiî kâdîlkudâtı, valinin çok hürmet gösterdiği şeyhine, kendisini yalancılıkla itham ettiği için ceza olarak iki yüz kamçı vurdurulduktan sonra bir eşeğe bindirilip bütün Dımaşk'da dolaştırılmasını emretmiştir. Olayı haber alan vali hâdiseyi kınayarak bütün kadıları ve fakihleri huzuruna çağırmıştır. Onlar, Şâfiî mezhebine göre ta'zîr cezası, had cezasına (kırk kırbaça¹⁷⁷) ulaşamayacağından dolayı Şâfiî kâdîlkudâtın kararında hata ettiği hususunda icmâ etmişler ve Mâlikî kâdîlkudât, onun suçlu olduğu yargısına vardığını söylemiştir. Bunun üzerine olay rapor edilip Mısır Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a bildirilmiş ve böylece Şâfiî kâdîlkudâtı azledilmiştir¹⁷⁸.

B. KADILARIN GÖREV VE YETKİLERİ

İbn Battûta, gezdiği yerlerdeki kadıların icra ettikleri görevlerle ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Buna göre kadıların görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Şer'î davalara bakmak¹⁷⁹
- 2) Akitleri onaylamak¹⁸⁰
- 3) Nikâh kıymak¹⁸¹
- 4) Ramazan hilalini gözetlemek¹⁸²

¹⁷⁶ İbn Battûta, I/283, çev. I/111.

¹⁷⁷ İbn Battûta, I/318, dipnot 229 (muhakkikin dipnotu).

¹⁷⁸ İbn Battûta, I/318, çev. I/143-144.

¹⁷⁹ İbn Battûta, II/120, çev. I/365 (Mogadişu'da); çev. II/933 (Fas'ta); III/12, çev. I/523 (Hârezm'de).

¹⁸⁰ İbn Battûta, II/41, çev. I/288 (Şiraz); İbn Battûta, III/91, 234, çev. II/594, 737 (Hindistan).

¹⁸¹ İbn Battûta, I/157-158, çev. I/11.

¹⁸² İbn Battûta, I/195-196, çev. I/38-40.

5) Emir ve hükümdarı yargılamak¹⁸³

6) Hükümdârın emirlerini onaylamak¹⁸⁴

Bunların hepsinin her yerde geçerli olduğunu söyleyemeyiz.

C. KADI ÇEŞİTLERİ

İbn Battûta, gezdiği yerlerle ilgili olarak başkadı ve (normal) kadılardan söz etmiştir.

1. Başkadı

a. Başkadıyı İfade Etmek İçin Kullanılan Unvanlar

İbn Battûta'nın verdiği bilgilere göre başkadıyı ifade eden unvan bölgelere farklılık arz etmekte ve şunlar kullanılmaktadır:

"Kâdilcemâa": Tunus¹⁸⁵ ve Endülüs'ün Garnâta (Gırnata) şehri¹⁸⁶ başkadısına *"kâdilcemâa"* denilmektedir.

"Kâdıla'zam" veya *"kâdılkudât"*: İbn Battûta Kırım başkadısından hem *"kâdıla'zam"*¹⁸⁷, hem de *"kâdılkudât"*¹⁸⁸ diye söz etmektedir. Bu durum orada iki unvanın da kullanılıyor olmasından kaynaklanmış olabilir.

"Kâdılkudât" veya *"Kâdî kudâti ..."*¹⁸⁹: İbn Battûta'nın verdiği bilgilere göre yukarıda ifade edilen yerlerin dışında başkadıyı ifade

¹⁸³ İbn Battûta, III/182, 183, çev. II/683, 684.

¹⁸⁴ İbn Battûta'nın Zîbetülmehele (Maldiv) adalarının başşehri Mehel'de zorla kadı yapılması, bunun nedeni ve kadılık uygulamaları için bkz. İbn Battûta, IV/68-74, çev. II/830-837.

¹⁸⁵ İbn Battûta, I/165, 168, çev. I/13-14.

¹⁸⁶ İbn Battûta, IV/223, çev. II/949.

¹⁸⁷ İbn Battûta, II/217, 218, çev. I/464, 466.

¹⁸⁸ İbn Battûta, II/218, 237, çev. I/466, 483.

¹⁸⁹ İbn Battûta, Hint ülkesinde aynı kişi için *"kâdî kudâti'l-memâlik"* (İbn Battûta, III/224, 230, çev. II/727, 733) , *"kâdî kudâti'l-hind"* (III/103, çev. II/607) , *"kadîlkudât bi'l-hind ve's-sind"* (III/119, çev. II/620) ve *"kâdılkudât"* (III/158, 173, 183, 192, çev. II/657, 675, 684, 696) unvanlarını kullanmaktadır.

etmek “kâdılkudât”¹⁹⁰ kullanılmaktadır ve en yaygın kullanılan unvanın bu olduğu anlaşılmaktadır.

b. Başkadı Çeşitleri

Başkadılık; ülke¹⁹¹, (büyük) şehir¹⁹² veya mezhep için söz konusu olabilmektedir. Farklı mezhep mensuplarının yaşadığı bazı büyük şehirlerde her mezhebin kendi başkadısı olabileceği gibi, mensubu çok olan mezhebin başkadısı, az olan mezhebin ise kadısı olabilmektedir¹⁹³. İbn Battûta, Kahire, Halep ve Dımaşk (Şam)’da birden fazla mezhep başkadısı olduğunu söylemektedir. Bu üç şehir başkadıları ile ilgili verdiği bilgiler şöyledir:

Kahire’de dört mezhebin kâdılkudâtları, rütbeleri ve buna itiraz: Kahire’de dört mezhebin kâdılkudâtı vardır¹⁹⁴. Şâfiî mezhebinin başkadısı, rütbe bakımından diğer kadıların hepsinden yüksektir. Tüm Mısır kadılarının atama ve azilleri onun elindedir¹⁹⁵.

¹⁹⁰ Kâdılkudât kullanımı için bkz. İbn Battûta, I/196, 200, 229, 266, 283, 315-316, 318, çev. I/40, 44, 71, 94, 111, 141, 143-144; II/87, 107, 109, 237, çev. I/339-340, 354-355, 483; III/103, 119, 121, 149, 158, 173, 183, 230, çev. II/607, 620, 621, 652, 657, 672, 684, 733; IV/16, 173, 177-178, çev. II/772 (önceden), 920, 922.

¹⁹¹ İbn Battûta, I/195, çev. I/38 (Bilâd-ı Garbiyye); III/103, 119, çev. II/607, 620 (Hint / Hint ve Sint Ülkesi).

¹⁹² İbn Battûta, I/318, çev. I/143-144 (Dımaşk, Şâfiî); I/316, çev. I/142 (Kahire); IV/179, çev. II/924 (Mısır-Kahire); I/196, 200, çev. I/40, 44 (Mısır-Mahalle-i Kebîre); IV/181, çev. II/926 (Mısır-Kahire); I/229, çev. I/71 (İsnâ/Esnâ-Mısır); I/265-266, çev. I/94 (Lübnan-Atrablus= Trablusşam/Tripoli); II/87, çev. I/339-340 (Musul); II/107, 109, çev. I/354-355 (Yemen-Tâiz); III/121, çev. II/621 (Dihlî-Hint); III/158, çev. II/657; III/173, çev. II/672; III/192, çev. II/696; III/230, çev. II/733; III/247, çev. II/754-755 (Dihlî-Hint); IV/16, çev. II/772 (Hint-Devletabad şehrinin, eskiden); IV/173, çev. II/920 (Mecdüddîn, Şiraz-Şâfiî); IV/181, çev. II/926 (Kahire-Şâfiî).

¹⁹³ Kırım başkadısı Hanefîdir, ayrıca Şâfiî kadısı vardır. İbn Battûta, II/217, çev. I/464.

¹⁹⁴ İbn Battûta, I/216-218, 221, çev. I/55-56, 57.

¹⁹⁵ İbn Battûta’nın Kahire’yi ziyaret ettiği sırada (726/1326) başkadı İmam Bedreddîn bin Cemâa idi. İbn Battûta memleketi olan Mağrip (Fas’e dönüp seyahatlerine dair bilgilerin müsveddelerini kayda geçirdiği sırada (756/1355) ise oğlu İzzeddîn’in onun yerine geçmiş olduğunu belirtmiştir. İbn Battûta, I/216-217, çev. I/55.

Mısır Memlûk Sultanı Melik Nâsır her Pazartesi ve Perşembe günleri dört kadıyı sol tarafına alarak meclis kurar, halkın şikâyetlerini dinlerdi. Dilekçeler huzurda okunduktan sonra derhal gerekenin yapılmasını emrederdi. Önce Şâfiî kadısının, ardından Hanefî, daha sonra Mâlikî, en sonunda da Hanbelî kadılarının gelmesi âdetti. Daha sonra protokol sırası değişip Mâlikî kadısı protokolde Şâfiî kadısını takip etmiştir. O sıradaki Hanefî kadısı bu duruma sitem etmişse de yöneticiler “*eskiden beri âdet böyle devam ediyor*” diyerek protokol sırasının değişmesine karşı çıkmışlar ve o şekilde sürüp gitmiştir¹⁹⁶.

Halep’te dört mezhebin kâdılkudâtları: İbn Battûta, Halep’te dört mezhepten her biri için bir kadı bulunduğunu ifade etmektedir. Bunları sayarken de Şâfiî mezhebi için olana “*kadı*”, diğer üç mezhep için olana ise “*kâdılkudât*” ifadesini kullanmaktadır¹⁹⁷. Diğer üç mezhebin kadısı için “*kâdılkudât*” denildiğine göre bu da kâdılkudât olmalıdır. O, daha sonra tekrar Halep’e uğramıştır. Bu sırada bir olay hakkında verdikleri fetvadan bahsederken oradaki dört mezhebin kadılarından “*kadı*” olarak bahsetmekte ve hepsinin adını da zikretmektedir. Bunlar içerisinde Hanefî kadısının adı her iki anlatımda da aynıdır¹⁹⁸. İlkinde doğrudan Halep kadılarını anlatmış olmasını dikkate alarak bu kişilerin “*kâdılkudât*” olmalarının kuvvetle muhtemel olduğunu söyleyebiliriz.

Dımaşk’ta iki veya üç mezhebin kâdılkudâtları: İbn Battûta, Dımaşk’ta Şâfiî ve Hanefî kâdılkudâtından, Mâlikî ve Hanbelî kadısından bahsetmiştir¹⁹⁹. O, ilk ziyaretinden yirmi yıl sonra tekrar Dımaşk’a gelmiş ve bu sefer sadece Malikî ve Şâfiî kâdılkudâtından bahsetmiştir²⁰⁰. İbn Battûta her iki ziyaretinde kadıların ismini

¹⁹⁶ İbn Battûta, I/217-218, çev. I/55-56.

¹⁹⁷ İbn Battûta, I/280-283, çev. I/109-111.

¹⁹⁸ İbn Battûta, IV/178-179, çev. II/923-924.

¹⁹⁹ İbn Battûta, I/315-316, çev. I/141.

²⁰⁰ İbn Battûta’nın önce “*kâdılkudât*” dediği kişiye, biraz sonra “*kadı*” dediği (İbn Battûta, II/87, çev. I/339-340; II/107, 109, çev. I/354-355), önce “*kadı*” dediği kişiye, daha sonra “*kâdılkudât*” dediği (II/38-41, 49, 69, çev. I/286-288, 295, 322; IV/173,

vermiştir. Her iki mezhep kadısının da farklı kişiler olduğu görülmektedir²⁰¹. Onun Şam kadıları ile ilgili her iki ziyaretinde verdiği bilgiler birleştirildiğinde orada üç mezhebin kâdılkudâtı olduğunu ifade etmek mümkündür. Geriye Hanbelî mezhebi kalmaktadır. Bu mezheple ilgili şu ihtimaller akla gelmektedir: Ya orada Hanbelî mensupları az olduğundan bu mezhep için kâdılkudâtlık makamı tesis edilmemiştir, ya onunla görüşüp tanışmadığı için bahsedilmemiştir ya da İbn Battûta yahut seyahatnâme-yi düzenleyip kitap hâline getirmiş olan İbn Cüzey'in yazım hatası vardır.

Konu bütünlüğünün sağlanması açısından şunu da ifade etmek mümkündür ki, seyahatnâmenin farklı yerlerinde ayrıca **“başkadi nâibi (vekili, yardımcısı)”** şeklinde bir makamdan da söz edilmektedir²⁰².

2. Kadı

Şehirler (çok kalabalık olmayan)²⁰³, bazı kaleler²⁰⁴ ve büyük köyde²⁰⁵ kadı vardır. Hac kervanında da kadı

çev. II/920), önce “kâdılkudât” dediği kişiye, biraz sonra “kadı”, biraz sonra tekrar “kâdılkudât” dediği (III/158, 173, 185, 192, 224, çev. II/657, 672, 688, 696, 727; III/230, 247, çev. II/733, 754-755) olmaktadır.

²⁰¹ İbn Battûta, IV/178, çev. II/922.

²⁰² İbn Battûta, I/196, çev. I/40 (Mısır-Mahalle-i Kebîre); I/218, çev. I/56 (Mısır-Kahire); III/247, çev. II/754-755 (Dihlî-Hint, nâib şeyhülislâmdır).

²⁰³ İbn Battûta genellikle gezdiği şehirlerin kadılarından söz etmiştir. Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/239, çev. I/78 (Gazze); I/252, çev. I/85 (Kudüs); I/387-388, çev. I/214 (Mekke); II/12, çev. I/264 (Basra); II/162, çev. I/402 (Alanya); II/167, çev. I/406 (İsparta); II/179, çev. I/416 (Sivas); II/195, çev. I/428 (Balıkesir); II/210, çev. I/443 (Sinop).

²⁰⁴ İbn Battûta, I/285, çev. I/115; I/285, çev. I/116 (kadı İbn Teymiyye'nin ashabındandır); İbn Battûta, I/294, çev. I/123; çev. II/946 (Endülüs'te Cebel-i Fetih=Cebel-i Târik yakınında, kadı İbn Battûta'nın amcaoğludur).

²⁰⁵ İbn Battûta, I/192, çev. I/34.

görevlendirilmektedir²⁰⁶. Ayrıca daha önce belirtildiği üzere sadece nikâh kadılığı yapan da vardır²⁰⁷.

İbn Battûta, Hint ülkesinin bir şehrin kadısının “*kadî hâssa*” (قاضی خاصة) diye çağrıldığını söylemektedir²⁰⁸.

Kadı nâibi: İbn Battûta, kadı nâiblerinden de söz etmiştir²⁰⁹.

Seyahatnâme’de bir yerde Medine’de “*hakem nâibi*” (نائب الحكم) : adliye müfettişi başyardımcısı²¹⁰) olan bir kişiden bahsetmiştir²¹¹ ancak görevi ile ilgili açıklama yapmamıştır.

D. MAHKEME YERİ

İbn Battûta’nın verdiği bilgilere göre kadıların yargılamayı yaptığı mekânlar çeşitlilik arz etmekte olup şunlardır:

1) Dârü’l-Adl (Mahkeme Binası): Dımaşk’ta Dârü’l-Adl (mahkeme) vardır ve dört mezhebin kadıları orada bulunmaktadırlar²¹².

2) Hükümdarın sarayında tahsis edilen yer: Hint kâdılkudâtı, saraydaki büyük salonda (kabul dairesinde) halılarla döşeli yüksek

²⁰⁶ İbn Battûta, I/169, 343, çev. I/14 (kadı İbn Battûta’dır), 166.

²⁰⁷ İbn Battûta, I/157-158, çev. I/11 (Tunus’ta iki fakih).

²⁰⁸ İbn Battûta, IV/22, çev. II/778-779.

²⁰⁹ İbn Battûta, I/315-316, çev. I/141 (Dımaşk Mâlikî kadısı nâibi); III/11, çev. I/521 (Harizm, kadının iki tane fakih nâibi var); II/36, çev. I/285 (Şiraz-Şâfiî, gözleri bozuk, yaşı da epey ilerlemiş olduğu için iki yeğeni kadılık hizmetinde ona nâiblik yapıyor). İbn Battûta Şiraz kadısından önce “kadı” (II/38-42, 47, 49, 69, çev. I/286-289, 294, 295, 322; III/11, 170, çev. I/521, 670), daha sonra “kâdılkudât” olarak bahsediyor (IV/173, çev. II/920).

²¹⁰ İbn Battûta, çev. I/180.

²¹¹ İbn Battûta, I/356, çev. I/180.

²¹² İbn Battûta, I/318, çev. I/143. Ayrıca bkz. İbn Battûta, I/317, çev. I/142-143.

bir kubbe altında oturur ve orada büyük emirlerden borcunu ödemekten kaçınanları yargılardı²¹³.

3) Medrese: Dimaşk'ta Mâlikî ve nâibi (yardımcısı) ²¹⁴, Şâfiî başkadı ve yardımcıları²¹⁵, Hanefî kadısı (başkadısı)²¹⁶ medresede mahkeme kurarlardı. Şiraz kadısı medresede dava bakardı²¹⁷.

4) Mescid avlusu: Musul kâdılkudâtı davalara genellikle medrese dışında mescidin avlusunda bakıyordu²¹⁸. Demek ki kimi durumlarda medreseler mahkeme işlevi de görmüştür.

IX. FIKİH TARİHİ

Seyahatnâme'de insanların mezhep tercih nedenleri, mensup oldukları fıkıh mezhepleri, mezhep mensuplarının kendi arasında ve diğer mezhep mensupları ile ilişkileri, mezhep farklılığının çeşitli yansımaları, devlet-mezhep ilişkisi, fıkıh öğretimi yapılan yerler, günümüzde meşhur olan ve olmayan kadı ve fakihler hakkında değerli bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca bazı fıkıh eserlerinin ismi zikredilmiştir. Bu başlık altında mezkûr hususlarla ilgili bilgileri arz etmeye çalışacağız.

A. FIKİH MEZHEPLERİ

1. Halkın Mezhep Tercih Nedenleri

İbn Battûta, birçok yerde halkın mezhebinden bahsetmiş olmasına rağmen sadece bir yerde insanların mezhep tercih nedenini ifade etmiştir. Bir grup sözüne güvenilir adamın İbn Battûta'ya anlattığına göre, Fas kökenli bir hafız Maldiv adalarından Mehel'e

²¹³ İbn Battûta, III/183, çev. II/684. Maldiv adalarında kadı, dâr denilen hükümdarın büyük kabul dairesinde otururdu. İbn Battûta, IV/66, 75, çev. II/829, 838.

²¹⁴ İbn Battûta, I/315-316, 318-319, çev. I/141, 144.

²¹⁵ İbn Battûta, I/317-318, çev. I/143.

²¹⁶ İbn Battûta, I/319, çev. I/144.

²¹⁷ İbn Battûta, II/36, 41, çev. I/285, 287-288.

²¹⁸ İbn Battûta, II/87, çev. I/339.

gelip ihtiyar bir kadının evine misafir olur. Ada halkı her ay kendilerine görünüp bâkire bir kızın ölümüne sebep olan bir ifritten (korkunç ve zararlı cinden) mustariptirler. Faslı Hafız okuduğu Kur'ân ile onları ifritin şerrinden korur. Bundan etkilenen hükümdar, çoluk çocuğu, devlet erkânı ve ada halkı tümüyle İslâm'a girerler. Ayrıca diğer adalara elçiler göndererek onların da Müslümanlıkla şereflenmelerine vesile olurlar. İslâm'ı seçen ahali, hidayetlerine vesile olan Faslı hafızın Mâlikî olmasından mütevellit mezhep olarak Mâlikîliği seçmişlerdir²¹⁹.

2. Fıkıh Mezheplerinin Yayıldığı Yerler

İbn Battûta, gittiği yerlerin bir kısmının halkının hangi fikhî mezhebe veya mezheplere tabi olduğunu doğrudan belirtmiştir. Bazen ise bir yerin mezhebini doğrudan belirtmemekle birlikte oranın kadısının, hatibinin²²⁰, namaz kıldırın imamının mezhebini, bir mezhebin Cuma camisini, bir mezhebin âdil şahit (العدول) bürolarının bulunduğunu veya orada bir mezhebin fıkıh tedrisatının yapıldığını belirterek dolaylı yoldan ifade etmiştir. Bu bilgiler o günkü İslam dünyasının mezhep haritasının çıkarılması ve günümüz ile mukâyese edilmesi açısından oldukça önemlidir.

İbn Battûta mezheplerden bahsederken bazen “*Ehl-i Sünnet, Haricî, Râfizî*” şeklinde üst isim, bazen ise “*Mâlikî, Hanefî, Şâfiî, Hanbelî, İmâmiyye İsnâ Aşeriyye, İsmâilî, Nusayrî, İbâzî*” şeklinde alt

²¹⁹ Olayın ayrıntısı için bkz. İbn Battûta, IV/62-63, çev. II/825-827.

²²⁰ Bir yerin kadısı ve hatibinin mezhebinin, halkın mezhebini yansıtması genel bir durumdur. Bunun istisnaları vardır. Meselâ: Halkı Hanefî olan Bolu Gerede'nin hatibi, Hanbelî bir fakihdir. Bu hatip, yıllardır orada yaşamakta olup çoluk çocuğa karışmış, beldenin beyinin hem hatibi, hem de hocası olmak vasfıyla sözünü herkese geçirmiş, geniş bir nüfuz alanı oluşturmuştur (II/204-205, çev. I/438). Halkın çoğunluğu Nusayrî olan (I/291, çev. I/120) Suriye'nin Lâzkiye şehrine, Mâlikî bir kadı, vali ile arası iyi olduğu için atanmıştır (I/292, çev. I/121-122). O zaman burası Mısır Memlûk sultanlığına bağlıydı (I/293, çev. I/122). Bu şehre Mâlikî kadı atanmasının, halkının mezhebi ile bir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

isimler kullanmıştır. Onun verdiği bilgileri, mezheplere göre başlıklandırarak sunacağız.

a. Ehl-i Sünnet (Sünnî) Mezhepler

İbn Battûta, zaman zaman “*Ehl-i Sünnet*” veya “*Sünnî*”²²¹ tabirini kullanmaktadır. Mâlikî²²², Hanefî²²³ ve Hanbelîlerin²²⁴ Ehl-i Sünnet olduğunu belirtmektedir. O, kimi zaman sadece Ehl-i Sünnet tabirini kullanır, alt mezhebi belirtmez²²⁵.

i) Mâlikî mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Bağdat²²⁶; Dımaşk²²⁷; Halep²²⁸; Mısır’da Kahire²²⁹, Kûs²³⁰, Münyetü (Minyetü) İbn Hasîb²³¹ ve Nehrîriye (Nahrîriye)²³²; Mağrib²³³; Medine²³⁴; Mekke²³⁵; Sudan’da Zâgarî kasabası civarı²³⁶; Zîbetülmehel (Maldiv) adaları²³⁷ şeklinde zikredilmiştir.

²²¹ İbn Battûta, çev. II/962.

²²² İbn Battûta, çev. II/962.

²²³ İbn Battûta, II/161, çev. I/402.

²²⁴ İbn Battûta, II/38, çev. I/286.

²²⁵ İbn Battûta, II/13, çev. I/265-266 (Basra halkı, sünnet ve cemâat); II/29, çev. I/280 (İsfahan, ehl-i sünnet); III/46-49, çev. I/558-560 (Horasan halkı, ehl-i sünnet); II/136, çev. I/382 (Ummân Kalhât şehri hükümdarı, ehl-i sünnet).

²²⁶ İbn Battûta, II/62, 64, çev. I/319-320.

²²⁷ İbn Battûta, I/297, 309, 313-316, 318-319, çev. I/130, 137, 140-141, 143-144; IV/178, çev. II/922.

²²⁸ İbn Battûta, I/280-283, çev. I/109-111; IV/178-179, çev. II/923-924.

²²⁹ İbn Battûta, I/216-218, 221, çev. I/55-56, 57.

²³⁰ İbn Battûta, I/229, çev. I/71.

²³¹ İbn Battûta, I/224-225, çev. I/66-68.

²³² İbn Battûta, I/194-195, çev. I/38

²³³ İbn Battûta, II/210, çev. I/443; ; çev. II/935; III/234, çev. II/738.

²³⁴ İbn Battûta, I/356, 359, çev. I/180, 183.

²³⁵ İbn Battûta, I/374, 378, 389-390, 397-398, çev. I/225, 202, 205, 214-216; IV/184, çev. II/926.

²³⁶ İbn Battûta, çev. II/962.

²³⁷ İbn Battûta, IV/62-63, çev. II/825-827.

ii) Haneî mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Anadolu²³⁸, Bağdat²³⁹, Dımaşk²⁴⁰, Delhi²⁴¹, Halep²⁴², Herat²⁴³, Kahire²⁴⁴, Kırım²⁴⁵, Mekke²⁴⁶, Sinop²⁴⁷ şeklinde belirtilmiştir.

iii) Şâfiî mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Mısır'da Abyâr²⁴⁸, Demenhûr²⁴⁹, Kahire²⁵⁰, Menlevî²⁵¹; Bağdat²⁵²; Cidde²⁵³; Dımaşk²⁵⁴; Halep²⁵⁵; Hinavr²⁵⁶; Java adası²⁵⁷; İran'da Yezd²⁵⁸ ile Huncubâl şehrinde özel bir zaviyede bulunanlar²⁵⁹; Kırım²⁶⁰; Kuva²⁶¹;

²³⁸ İbn Battûta şöyle der: "Halkın (Anadolu halkının) hepsi, İmam Ebû Hanîfe (ra)'ın mezhebindedir. Hak Teâlâ ondan razı olsun. Hepsi Ehl-i Sünnet'tir. Aralarında ne Kaderî ne Râfizî ne Mu'tezilî ne Hâricî ne de başka bir bid'atçı bulunmaktadır. Yüce Allah onları bu faziletleriyle diğer insanlardan üstün kılmıştır." İbn Battûta, II/161, çev. I/402.

²³⁹ İbn Battûta, II/62, 64, çev. I/319-320.

²⁴⁰ İbn Battûta, I/309, 312-316, 318-319, çev. I/137, 139-141, 143-144; IV/178, çev. II/922.

²⁴¹ İbn Battûta, III/234, çev. II/738.

²⁴² İbn Battûta, I/280-283, çev. I/109-111; IV/178-179, çev. II/923-924.

²⁴³ İbn Battûta, III/44, çev. I/558.

²⁴⁴ Bkz. İbn Battûta, I/216-218, 221, çev. I/55-56, 57.

²⁴⁵ İbn Battûta, II/217, 221-222, 229-230, 239, çev. I/464, 467-469, 476, 484.

²⁴⁶ İbn Battûta, I/397-398, çev. I/225. Ayrıca bkz. I/374, 378, 389-390, çev. I/202, 205, 214-216.

²⁴⁷ İbn Battûta, II/210, çev. I/443.

²⁴⁸ İbn Battûta, I/195, çev. I/38.

²⁴⁹ İbn Battûta, I/193, çev. I/35.

²⁵⁰ Bkz. İbn Battûta, I/216-218, 221, çev. I/55-56, 57.

²⁵¹ İbn Battûta, I/225, çev. I/68.

²⁵² İbn Battûta, II/62, 64, çev. I/319-320.

²⁵³ İbn Battûta, II/98, çev. I/348.

²⁵⁴ İbn Battûta, I/309, 312-316, 318-319, çev. I/137, 139-141, 143-144; IV/178, çev. II/922.

²⁵⁵ İbn Battûta, I/280-283, çev. I/109-111; IV/178-179, çev. II/923-924.

²⁵⁶ İbn Battûta, IV/33, çev. II/792. Hinavr (Honavar): Kanara bölgesinde, Şaravati nehrinin denize döküldüğü yerdedir. İbn Battûta, çev. II/803, dipnot 13 (nâşirin dipnotu).

²⁵⁷ İbn Battûta, IV/114, 115, çev. II/880, 882, 935.

²⁵⁸ İbn Battûta, II/43, çev. I/289.

²⁵⁹ İbn Battûta, II/146, çev. I/393.

²⁶⁰ İbn Battûta, II/217, çev. I/464-465.

²⁶¹ İbn Battûta, II/121, çev. I/366. Kuva (Kilve): Bugün Tanzanya sınırları içinde bulunan ve Kilwa Kisiwani olarak bilinen bir şehirdir. İbn Battûta, çev. I/368-369, dipnot 7 (nâşirin dipnotu).

Mekke²⁶²; Doğu Afrika'da Monbassa adası²⁶³; Mencerûr²⁶⁴; Saray²⁶⁵; Somali'de Zeyla şehrinin Berbere ahalisi²⁶⁶ olarak yer almıştır.

iv) Hanbelî mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Bağdat²⁶⁷, Dimaşk²⁶⁸, Halep²⁶⁹, Kahire²⁷⁰, Mekke²⁷¹ şeklinde geçmektedir.

b. Ehl-i Sünnet Olmayan Mezhepler

i) Hâricî mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yer: Umman diyarındaki Kalhât şehrinin ahalisinin çoğu Hâricî mezhebine mensupturlar²⁷².

Hâricîlerin İbâzî koluna tabi olunan yerler: Ummân diyarının başşehri Nezvâ²⁷³ ve Sudan'da Zâgarî kasabasıdır²⁷⁴.

ii) Mu'tezile mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yer: Hârezm halkının çoğu Mu'tezile mezhebindedir²⁷⁵.

iii) Râfizî mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Bahreyn²⁷⁶; Kutayf²⁷⁷; Irak'ta Âvâ²⁷⁸, Bi'r-i Mellâha (el-Kifl)²⁷⁹, Hille²⁸⁰,

²⁶² İbn Battûta, I/397-398, çev. I/225. Ayrıca bkz. I/374, 378, 389-390, çev. I/202, 205, 214-216.

²⁶³ İbn Battûta, II/120, çev. I/366.

²⁶⁴ İbn Battûta, IV/40, çev. II/798. Mencerûr (Mangalor): Kanara'nın güneyinde Dely dağının kuzeyinde bulunan bir şehirdir. İbn Battûta, çev. II/803, dipnot 22 (nâşirin dipnotu).

²⁶⁵ İbn Battûta, II/259-260, çev. I/517-518. Serâ (Saray): Altın Ordu (Orda) Devleti'nin payitahtıdır.

²⁶⁶ İbn Battûta, II/114, çev. I/361.

²⁶⁷ İbn Battûta, II/38, 62, 64, 67, çev. I/286, 319-320, 321.

²⁶⁸ İbn Battûta, I/312-316, 318-319, 326-327, çev. I/137, 139-141, 143-144, 147-148; IV/178, çev. II/922.

²⁶⁹ İbn Battûta, I/280-283, çev. I/109-111; IV/178-179, çev. II/923-924.

²⁷⁰ Bkz. İbn Battûta, I/216-218, 221, çev. I/55-56, 57.

²⁷¹ İbn Battûta, I/397-398, çev. I/225. Ayrıca bkz. I/374, 378, 389-390, çev. I/202, 205, 214-216.

²⁷² İbn Battûta, II/136, çev. I/382.

²⁷³ İbn Battûta, II/137, çev. I/383.

²⁷⁴ İbn Battûta, IV/249, çev. II/962.

²⁷⁵ İbn Battûta, III/11, çev. I/521.

(Necf yöresinde) Meşhed-i Ali, Meşhed-i Hüseyin (Kerbela) ²⁸¹, İzâr bölgesi²⁸², Necf²⁸³; İran'da Kum, Kâşân, Sâva, Tûs²⁸⁴; Horasan²⁸⁵; İsfahan²⁸⁶; Kavlem²⁸⁷; Maarra²⁸⁸; Sermîn²⁸⁹; Sûr şehrinin dışında bir kasaba²⁹⁰; Somali'de Zeyla²⁹¹.

iv) Şîa mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Hindistan'ın başşehir Delhi²⁹² ve Irak'ın Necf yöresinde bulunan Meşhed-i Ali beldesi²⁹³.

v) İmâmiyye İsnâ Aşeriyye mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Irak'ta Hille²⁹⁴ ve Kerbela²⁹⁵.

vi) İsmâiliyye mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yerler: Suriye'deki Kadmus, Meyneka, Ulayka, Masyâf ve Kehf kaleleri²⁹⁶.

²⁷⁶ İbn Battûta, II/13, çev. I/266.

²⁷⁷ İbn Battûta, II/151, 153, çev. I/394. Kutayf (Katif):Bahreyn tarafında yer alan bir şehirdir.

²⁷⁸ İbn Battûta, I/424, çev. I/253; II/13, çev. I/266. Âvâ: Iraku'l-Acem bölgesinin şehirlerindedir.

²⁷⁹ İbn Battûta, II/56, çev. I/312. Bi'r-i Mellâha (el-Kifl): Şuanda Kûfe ile Hille arasında yer almaktadır. İbn Battûta, II/55, dipnot 175 (muhakkikin dipnotu).

²⁸⁰ İbn Battûta, II/13, çev. I/266; IV/174, çev. II/920-921; çev. I/315, dipnot 7 (nâşirin dipnotu).

²⁸¹ İbn Battûta, II/13, çev. I/266.

²⁸² İbn Battûta, II/7, çev. I/259.

²⁸³ İbn Battûta, I/423, çev. I/252.

²⁸⁴ İbn Battûta, II/13, çev. I/266.

²⁸⁵ Olayların detayı için bkz. İbn Battûta, III/46-49, çev. I/558-560.

²⁸⁶ İbn Battûta, II/29, çev. I/280.

²⁸⁷ İbn Battûta, IV/49, çev. II/812. Kavlem (Kollam, Quilon, Kuylon): Hindistan'ın liman şehridir.

²⁸⁸ İbn Battûta, I/271-272, çev. I/103. Maarra: Hama'nın çevresinde bulunan bir şehirdir.

²⁸⁹ İbn Battûta, I/272, çev. I/103. Sermîn: Hama'nın çevresinde bulunan bir şehirdir.

²⁹⁰ İbn Battûta, I/258, çev. I/91. Sûr: Lübnan'ın Akdeniz kıyısında bulunur.

²⁹¹ İbn Battûta, II/114, çev. I/361.

²⁹² İbn Battûta, I/427, çev. I/256.

²⁹³ İbn Battûta, I/421, çev. I/250.

²⁹⁴ İbn Battûta, II/56, çev. I/312.

²⁹⁵ İbn Battûta, II/57, çev. I/313.

vii) Zeydiyye mezhebi müntesiplerinin bulunduğu yer: Mekke²⁹⁷ olarak belirtilmiştir.

3. Sünnî Olanlar İle Olmayanlar Arasındaki İlişkiler

Seyahatnâme’de farklı mezhep müntesipleri arasındaki ilişkilere dair çeşitli bilgiler yer almaktadır. Ehl-i Sünnet olan ile olmayanlar arasındaki ilişkilerin iyi olmadığına; birbirlerine saygı göstermediklerine, birbirlerini dışladıklarına, kavga ettiklerine, müsamahasız olduklarına ve zorla kendi mezheplerine sokmaya çalıştıklarına dair çeşitli bilgiler yer almaktadır.

a. Farklı Mezhep Mensuplarının Birbirine Saygı Göstermemeleri

İbn Battûta, Ehl-i sünnet olan ve olmayan mezhep tabilerinin birbirlerine saygı göstermemesi ve bunun yansımalarına dair bazı bilgiler vermektedir. Örneğin:

- “(Suriye’de Hama’nın çevresinde bulunan ve Râfizî olan) Sermîn şehri ahalisi de Aşere-i Mübeşşere’ye sövmekten geri durmazlar. Hatta (onlara olan aşırı düşmanlıklarından dolayı) “on” lafzını asla ağza almayıp, kumaş ve diğer mallarını çarşıda satarken on kelimesini kullanmak gerekirse “dokuz ve bir” derler. Bir gün oradan geçen bir Türk (Memlüklü), yerel satıcının “dokuz ve bir” diye bağırdığını işitince dayanamamış, adamın başına topuzu indirip “topuz ile on de hele!” demiştir. Sermîn’de bulunan büyük câmiin dokuz kubbesi vardır. Aşağılık mezheplerine uyarak kubbeleri dahi on yapmamışlar!”²⁹⁸

- Râfizîler, yukarıda belirttiğimiz üzere Hz. Ali ve ona tabi olanların dışındaki sahâbîlere düşmanlık besledikleri için, Cuma

²⁹⁶ İbn Battûta, I/286, çev. I/116. Kadmus, Meyneka, Ulayka, Masyâf ve Kehf kaleleri: Bu dört kale, (Suriye’de) Bânyâs (Bâniyâs) ve Tartûs (Antartus)’un doğu tarafında bulunan Ensâriyye dağının içinde yer alır. İbn Battûta, I/286, dipnot 126 (muhakkikin dipnotu).

²⁹⁷ İbn Battûta, I/402-403, çev. I/231.

²⁹⁸ İbn Battûta, I/272, çev. I/103. Diğer bir örnek için bkz. İbn Battûta, I/272, çev. I/103.

hutbesinde sadece Hz. Ali ve Hz Ammâr gibi ona uyanların adını zikrederler, ilk üç halife ve diğer sahâbîlerin isimlerini zikretmezler²⁹⁹.

b. Dışlamak

Seyahatnâme’de farklı mezhep mensuplarının birbirini dışlaması ile ilgili bazı bilgiler vermiştir. Örneğin:

İbn Battûta, beraberindekilerle beraber Sinop’a gittiğinde, tabii olduğu Mâlikî mezhebine göre namazda eller iki yana salındığı için bu şekilde namaz kılmışlardır. Sinoplular Râfizîlerin ellerini yana salarak namaz kıldıklarını bilip, Mâlikî mezhebini ve onun namaz kılma usulünü bilmedikleri için İbn Battûta ve yanındakileri Râfizîlikle itham etmişler ve art arda sorular sormuşlardır. Onlara Mâlikî olduklarını anlatmaya çalışmışlarsa da inandıramamışlar, içlerindeki kuşku devam etmiştir. Nihayet belde nâibi (yöneticisi), hizmetçileriyle onlara bir tavşan göndermiş ve ne yapacaklarını izlemesini tembih etmiştir. İbn Battûta tavşanı kesip pişirmiş ve arkadaşlarıyla beraber yemiştir. Bu duruma şahit olan hizmetçi efendisine gidip durumu anlatmıştır. Râfizîler tavşan eti yemedikleri için onlar hakkındaki kuşkuları yok olmuştur ve iyi bir şekilde ağırlamışlardır³⁰⁰.

c. Mezhep Değiştirmeye Zorlamak

İbn Battûta, Râfizî eşkıyaların Horasan’daki Ehl-i Sünnet ahaliyi Râfizî mezhebine sokmaya çalışmasından, Râfizîlerin bir süre Horasan’da hızlı ilerleyişinden, iki taraf arasındaki mücadeleden ve nihayet Râfizîlerin yenilmesinden söz etmektedir³⁰¹.

4. Devlet-Mezhep İlişkisi

Seyahatnâme’de devletin halkı bir mezhebe girmeye zorlaması, bir mezhebin uygulamasına müdahale etmesi, devleti yönetenlerin

²⁹⁹ Bkz. İbn Battûta, II/37-39, 67, 69, çev. I/285-287, 321, 322.

³⁰⁰ İbn Battûta, II/210, çev. I/443-444. Diğer örnekler için bkz. I/286, çev. I/116; II/56, çev. I/312.

³⁰¹ Olayların detayı için bkz. İbn Battûta, III/46-49, çev. I/558-560.

mezhebinden olmayanların bazı yerlerde mezheplerini gizlemesi, bazı yerlerde ise gizleme ihtiyacı duymaması ile ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır.

a. Devletin Halkı Bir Mezhebe Girmeye Zorlaması

Yukarıda belirttiğimiz gibi İslâmiyet'i kabul eden Irak hükümdarı, Râfizî İmâmî fakihlerinden Cemaleddîn bin Mutahhar'dan etkilenerek milletini de zorla Râfizî mezhebine sokmaya çalışmış ancak daha sonra bundan vazgeçmiştir³⁰².

Mısır Memlûk Sultanı, Nusayrîleri dolaylı yoldan Sünnî yapmak istemiş ancak başarılı olmamıştır. İbn Battûta, bu konuda şu bilgiyi vermektedir:

“(Bu gün Hatay ilinin merkezi olan) Antakya, (Suriye'nin) Lâzkiye, Bânyâs (Bâniyâs) illeri kıyılarında yaşayan halkın çoğu Nusayrî mezhebindedir. Onlar Hz. Ali'nin ilâh olduğuna inanırlar, namaz kılmaz, oruç tutmaz ve boy abdesti almazlar³⁰³. (Mısır Memlûk Sultanı) Melik Zâhir'in, o köylerde mescit yapılmasını ferman etmesi üzerine her köye birer mescit yapmışlardır fakat pek mamur değildir. Zaten mescide asla girmedikleri gibi tamir de etmezler. Hatta bu mabetleri çoğu defa hayvanlarına ahır olarak kullanırlar. Bir yabancı köyelerine gelip mescide girerek namaz için ezan okumaya başlasa; “Zırlama! Yulafın geliyor!” derler. Bunların sayıları da hayli çoktur.”³⁰⁴

b. Yöneticilerden Farklı Mezhebe Tabi Olanların Mezheplerini Gizlemesi

Seyahatnâmede yöneticilerinin mezhebinden olmayanların mezheplerini gizlediklerine dair şu iki örnek zikredilmektedir:

³⁰² İbn Battûta, II/37-39, çev. I/285-287; II/67, 69, çev. I/321, 322.

³⁰³ يَطْهَرُونَ لا: Bununla kastedilen, sünnet olmazlar demektir. İbn Battûta, I/291, dipnot 140 (muhakkikin dipnotu).

³⁰⁴ İbn Battûta, I/291, çev. I/120.

- Hârezm halkının çoğu Mu'tezile mezhebindedir. Ancak Altın Ordu (Orda) Devleti Sultanı ve onun şehirdeki emiri (valisi) Ehl-i Sünnet'ten olduğu için bunu açığa vurmamaktadırlar³⁰⁵.

- Umman diyarındaki Kalhât şehrinin ahalisinin çoğu Hâricî mezhebine mensupturlar. Ancak hükümdarı Ehl-i Sünnet'ten olduğu için kendi mezheplerini açığa vurmazlar³⁰⁶.

Bu bilgilerden, halk ile yöneticilerin mezhebinin farklı olmasının problem oluşturduğunu, en azından halkı çekingenliğe ittiğini görmekteyiz. Bu durum yöneticilerin baskısından kaynaklanmış olabileceği gibi, buna dair daha önce yaşanmış yahut halen başka yerlerde yaşanan kötü uygulamaların etkisinden kaynaklanmış da olabilir. İbn Battûta her hangi bir bilgi vermemektedir.

B. FIKIH TEDRİSATI YAPILAN MEKÂNLAR

İbn Battûta, gezdiği yerlerde gördüğü fıkıh mezheplerinin tedrisatının yapıldığı çeşitli medreselerden, iki yerde de mescit veya camide fıkıh tedrisatı yapılmasından söz etmiştir. Onun bu konuda verdiği bilgiler şöyledir:

1) **Hanefî medreseleri:** Hanefîlerin Dımaşk'ta pek çok medresesi vardır. En büyüğü Sultan Nûreddîn Medresesi'dir³⁰⁷

2) Mâlikî medreseleri:

a) **Dımaşk'ta:** Mâlikîlerin Dımaşk'ta, Samsâmiye, Medresetü'n-Nûriye ve Şarâbişiye adında üç medresesi bulunmaktadır³⁰⁸. İbn Battûta 726/1326 yılında Şam'a gittiğinde son medresede konaklamıştır³⁰⁹.

³⁰⁵ İbn Battûta, III/11, çev. I/521.

³⁰⁶ İbn Battûta, II/136, çev. I/382.

³⁰⁷ İbn Battûta, I/319, çev. I/144.

³⁰⁸ İbn Battûta, I/318-319, çev. I/144.

³⁰⁹ İbn Battûta, I/297, çev. I/130.

b) Kûs'ta: Mısır'ın Kûs şehrinde Mâlikî medresesi vardır³¹⁰.

c) Mağrip (Fas) hükümdarı sarayı mescidi: Mağrip hükümdarı, her gün sabah namazından sonra sarayının mescidinde ilim meclisleri düzenleyerek en büyük fıkıh bilginlerini, en seçkin talebeleri toplamakta, tefsir, hadis, İmam Mâlik'in mezhebine uygun fıkıh eserleri ve tasavvuf kitapları okunmaktadır³¹¹.

3) Şâfiî medreseleri: Dımaşk'ta Şâfiîlere ait medreseler çoktur³¹².

Şâfiî olan hazine umum vekili (vekîlü beyti'l-mâl), Kahire'de İmam Şâfiî kubbesinde ders vermektedir³¹³.

4) Hanbelî medreseleri: Dımaşk'da en büyüğü Necmiye olmak üzere Hanbelîlerin de pek çok medresesi vardır³¹⁴.

5) Dört mezhebe göre fıkıh eğitimi verilen medrese: İbn Battûta, Bağdat'ta bulunan medreseler hakkında şu bilgiyi vermektedir:

“Orada (Bağdat'ın doğu yakasında) güzelliği ve zarâfeti ile deyimlere konu olan Nizâmîye Medresesi yer alıyor. Çarşının sonunda Halife Müstansırillah Ebû Ca'fer bin ez-Zâhir'in adına yapılan Müstansırıye Medresesi bulunuyor. Bu okulda dört mezhep için ayrı ayrı mescitler ve eğitim (tedris) köşeleri vardır. “Müderriş” (başhoca) tahtadan yapılmış küçük bir kubbenin altında sedire oturur. Sağında ve solunda müderriş yardımcı eden iki “muîd” (asistan) bulunur. Dört mezhebin tedris meclislerinin her birini tertibi bu şekildedir. Bu medresenin iç kısımlarında öğrencilere ait hamam ile abdest şadırvanı mevcuttur.”³¹⁵

³¹⁰ İbn Battûta, I/229, çev. I/71.

³¹¹ İbn Battûta, çev. II/935.

³¹² İbn Battûta, I/317-318, çev. I/143.

³¹³ İbn Battûta, I/221, çev. I/56-57.

³¹⁴ İbn Battûta, I/319, çev. I/144.

³¹⁵ İbn Battûta, II/62, 64, çev. I/319-320.

6) Nîşâbûr'da fıkıh öğretilen medreseler: Nîşâbûr (Nîşâbûr)'da Câmîye bitişik dört medresede Kur'ân-ı Kerîm ve fıkıh öğrenen epey öğrenci kalmaktadır ve bunlar dünyanın en güzel medreselerindendir³¹⁶.

7) Câmiler:

a) Câva (Java) câmi: İbn Battûta, Câva (adalarının başkenti Sumatra)'da câmide Cuma namazından sonra oranın hükümdarının huzurunda Şâfiî mezhebi üzerine furûu fıkıh okunduğuna şahit olduğunu belirtir³¹⁷.

b) Dımaşk Benî Ümeyye Câmii: Dımaşk'taki Benî Ümeyye Câmii'nde çeşitli ilimlere ait ders halkaları vardır³¹⁸.

c) Kahire Ezher Câmii: İbn Battûta, mütebahhir bir âlimin Kahire Ezher Câmii'nde fakih ve hafızlardan oluşan büyük bir topluluğa ders verdiğini belirtir³¹⁹.

C. MEŞHUR FAKİH VE KADILAR

İbn Battûta ziyaret ettiği yerlerin çoğunlukla fakih, kadı ve hatiplerinden söz etmiş, çok az da olsa müftüden³²⁰ bahsetmiştir. Bunların çoğu çağdaşı olup onlarla görüşmüştür, bir kısmı ise ya daha önce yaşamış ya da çağdaşı olup görüşmediği kişilerdir. O, bizzat görüşmediği kişilerle ilgili olarak başkalarından öğrendiği bilgiyi nakleder. Seyahatnâme'nin Arapça tahkikli neşrini yapan Abdülhâdî et-Tâzî ve Türkçe neşrini yapan A. Sait Aykut'un dipnotlarda verdikleri bilgilere bakıldığı zaman, İbn Battûta'nın bahsettiği fakih ve kadıların önemli kısmı hakkında tabakat kitaplarında bilgi bulunduğu ve bu bilgilerin onun verdiği bilgilerle büyük oranda uyduğu görülmektedir. Bu durum İbn Battûta'nın

³¹⁶ İbn Battûta, III/56, çev. I/565.

³¹⁷ İbn Battûta, IV/115, çev. II/882; çev. II/935.

³¹⁸ İbn Battûta, I/314-315, çev. I/140-141.

³¹⁹ İbn Battûta, I/219, çev. I/56.

³²⁰ İbn Battûta, I/249, çev. I/85; II/206, çev. I/439.

verdiği bilgilerin genel olarak güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda, İbn Battûta'nın kadılardan bahsederken bazen sadece ismini, lakabını veya mezhebini zikrettiğini, bazen bunların hiçbirini zikretmeden "*kadı*" demekle yetindiğini, bazen ise kadı hakkında az veya çok bilgi vermiş olduğunu söylemiştik. Aynı durum fakih³²¹ ve hatipler³²² için de geçerlidir.

İbn Battûta'nın hemen hemen her gittiği yerdeki fakih, kadı ve hatiplerden bahsettiği göz önüne alınınca, bunların sayısının yüzlerle ifade edilecek kadar çok olduğu görülür. Onun için hepsinden bahsetmek hem bir makale hacminin çok üstündedir, hem de çoğunun bugün için zihnimizde karşılığı ve önemi olmadığı için pek faydası da yoktur. İbn Battûta'nın bahsettiği çağdaşı veya daha önce yaşamış fakih ve kadılardan günümüzde meşhur olanlarını, vefat tarihlerine göre belirteceğiz. Tespitimize göre bunlar, on beşi İbn Battûta'dan önce yaşamış, dokuzu onun çağdaşı olmak üzere toplam yirmi dört kişidirler.

1) Hasan-ı Basrî (v. 110/728): Kabri, Basra'ya üç mil uzaklıkta bulunan eski bir surun sınırları içindedir³²³.

2) Muhammed bin Sîrîn (v. 110/729): Kabri, Hasan-ı Basrî'ninki ile aynı yerdedir³²⁴.

3) İmam Ebû Hanîfe (v. 150/767): Kabri, Bağdat'ın Rusâfe (doğu yakası) yakınındadır³²⁵.

³²¹ Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/218-221, 283, 317, 390-391, çev. I/56-57, 111, 142, 217-218; II/28, 47, 105-107, 167-168, 172, 196, 201, 205, çev. I/279, 293, 352-354, 406-407, 412, 429, 432, 438; III/12, 188, çev. I/522, II/691-692.

³²² Örnek olarak bkz. İbn Battûta, I/388, 398, 404, 405, çev. I/214, 225-226, 232, 234; II/13, 98, 125, 217, çev. I/265, 348, 372, 464-465; III/11, 229, çev. I/522, II/732; IV/39, 41, 44, 66, 97, çev. II/797, 799, 801, 828, 863.

³²³ İbn Battûta, II/14-15, çev. I/267; IV/174, çev. II/920.

³²⁴ İbn Battûta, II/14-15, çev. I/267; IV/174, çev. II/920.

³²⁵ İbn Battûta, II/65, çev. I/321.

4) **Medine'nin İmamı Ebû Abdullah Mâlik bin Enes** (v. 179/795): Medine'de Rasûlullâh (sav)'in Mescidinin doğusunda evi³²⁶, Bakî'ül-Garkad (Cennetü'l-Bakî', Bakî' Mezarlığı)'da ise mezarı bulunmaktadır³²⁷.

5) **Abdurrahmân İbnü'l-Kâsım** (el-Utekî el-Mâlikî, v. 191/807): Kahire'nin kabristanı Karâfe'de yatmaktadır. Ancak buradaki kabirlerin kime ait olduğu herkese malûm değildir, sadece erbabı bilmektedir³²⁸.

6) **Eşheb bin Abdülazîz** (Ebû Amr Eşheb bin Abdilazîz el-Âmirî el-Ca'dî el-Kaysî el-Mâlikî, v. 204/820): Kahire'nin kabristanı Karâfe'de yatmaktadır³²⁹.

7) **İmam Ebû Abdullah eş-Şâfiî** (v. 204/820): Kahire'de Amr b. el-Âs Câmîi'nin önünden geçen büyük yolun doğu tarafında bulunan zaviyede ders vermiştir³³⁰. Türbesi, Kahire'nin kabristanı Karâfe'de bulunmaktadır ve ziyaret edilmektedir³³¹.

8) **İbn Abdilhakem**³³² (Ebû Muhammed Abdullah el-Mısırî el-Mâlikî, v. 214/829): Kahire'nin kabristanı Karâfe'de yatmaktadır³³³.

9) **Asbağ bin el-Ferec** (Ebû Abdillâh el-Ümevî el-Mâlikî, v. 225/840): Kahire'nin kabristanı Karâfe'de yatmaktadır³³⁴.

10) **İmam Ahmed bin Hanbel** (v. 241/855): Kabri, Bağdat'ın Rusâfe (doğu yakası) yakınında İmam Ebû Hanife Hazretleri'nin kabrinin yanı başındadır³³⁵.

³²⁶ İbn Battûta, I/351, çev. I/174.

³²⁷ İbn Battûta, I/361, çev. I/184.

³²⁸ İbn Battûta, I/206-207, çev. I/50.

³²⁹ İbn Battûta, I/206-207, çev. I/50.

³³⁰ İbn Battûta, I/203, çev. I/48.

³³¹ İbn Battûta, I/206-207, çev. I/50.

³³² İbn Battûta Seyahatnâmesinin bazı nüshalarında "Abdülhakem'in iki oğlu" olarak geçer İbn Battûta, I/206, dipnot 102 (muhakkikin dipnotu).

³³³ İbn Battûta, I/206-207, çev. I/50.

³³⁴ İbn Battûta, I/206-207, çev. I/50.

11) **Ebu'l-Hasan el-Lahmî** (el-Mâlikî, v. 478/1084): Mezarı, Tunus'un Safakus (Sfax) şehrinin dışındadır³³⁶.

12) **Gazzâlî** (Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed bin Ahmed eş-Şâfiî, v. 505/1111): Tûs'ta dünyaya gelmiştir ve kabri de orada bulunmaktadır³³⁷.

13) **Allâme Cârullâh Ebu'l-Kâsım Mahmud bin Ömer ez-Zemahşerî** (Ebü'l-Kâsım Mahmûd el-Hanefî, v. 538/1144): Hârezm şehrinin dışında bulunan Şeyh Celâleddîn es-Semerkindî'nin zaviyesinin dışındaki kubbeye yatmaktadır. Zemahşer, Hârezm'e dört mil uzaklıkta bir köydür³³⁸.

14) **Fakih Ahmed** (Şems-i Tebrîzî, v. 645/1247?): Mevlânâ Celâleddîn'in hocası olduğu söylenir ve kabri Konya'dadır³³⁹.

15) **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** (v. 672/1273): İbn Battûta, Konya'ya yaptığı seyahati anlatırken Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den bahseder ve "*Anlatılanlara göre Mevlânâ gençliğinde bir müderris ve fakih olarak Konya'daki medresede talebe yetiştirmekteymiş*" der³⁴⁰.

16) **Cemaleddîn bin Mutahhar** (Hasan bin Yûsuf el-Hillî er-Râfizî el-İmâmî, v. 726/1325): İbn Battûta, onunla ilgili şu bilgiyi vermektedir:

İlhanlı Irak hükümdarı Müslüman olmadan önce Râfizî İmâmî fakihlerinden Cemaleddîn bin Mutahhar ile dost olmuştu. Sultan tüm Tatar kavmiyle İslâmiyet'i kabul edince bu fakihe pek hürmet gösterir oldu. Cemaleddîn, Râfizîleri güzel göstererek diğer mezheplerden faziletli olduğunu söyledi. Ayrıca hilâfet meselesine de değinerek Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Peygamberimizin vezirleri olduğunu, Hz.

³³⁵ İbn Battûta, II/65, 67, çev. I/321.

³³⁶ İbn Battûta, I/169, çev. I/14.

³³⁷ İbn Battûta, III/52, çev. I/564.

³³⁸ İbn Battûta, III/11, çev. I/520-521.

³³⁹ İbn Battûta, II/175, çev. I/413.

³⁴⁰ İbn Battûta, II/175, çev. I/413.

Ali'nin ise Peygamberimizin amcaoğlu ve damadı olmak münasebetiyle hilâfetin vârisi olduğunu anlattı. Öte yandan sultanın elindeki mülkün ata ve akrabalardan miras yoluyla intikal ettiğini de belirterek “onun alışkın olduğu bir örnekle” meseleyi (hilafet meselesini) izah etti! Sultan henüz İslâm'a girdiği için dinî konuları pek bilmiyordu. Bu yüzden Cemaleddîn'in sözlerine kanarak milletini de zorla Râfizî mezhebine sokmaya çalıştı.³⁴¹

17) Takıyyüddîn İbn Teymiyye (Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî el-Hanbelî, v. 728/1328): İbn Battûta, 726/1326 yılında Dımaşk (Şam)'a yaptığı seyahat esnasında Takıyyüddîn İbn Teymiyye'yi görmüş³⁴², onun hakkında bilgi vermiş ve yorumda bulunmuştur. İbn Battûta'nın verdiği bilgilere göre:

“İbn Teymiyye, Dımaşk'da Hanbelî mezhebinin büyük fakihlerindedir ve çeşitli ilimlerde bilgi sahibidir. Ama galiba aklında biraz noksanlık vardır. Minbere çıkıp öğüt vermeye başlayınca Dımaşklılar ona aşırı saygı gösterirler. Bir gün söylediği sözü fakihler şeriata aykırı bularak Mısır Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a haber verirler. Bunun üzerine Sultan, İbn Teymiyye'nin Kahire'ye getirilmesini emreder. Kadılar ve fakihler Melik Nâsır'ın huzurunda toplanırlar. İbn Teymiyye'nin sözleri hakkında ileri sürülen itirazlar belirtilir ve delilleri kâdilkudâta (başkadiya) arz edilir. Başkadı, İbn Teymiyye'ye: “Ne diyorsun bu iddialara karşı?” der. Bunun üzerine O: “Allah'tan başka ilâh yok!” dedi. Kadı tekrar sorunca o yine aynı cevabı verir. (Herhangi bir açıklama yapmadığından) Melik Nâsır'ın emriyle hapse atılarak senelerce zindanda kalır.”³⁴³.

İbn Teymiyye mahpusken neredeyse kırk cildi bulan *el-Bahru'l-Muhît* adında bir Kur'ân tefsiri yazar. Daha sonra annesi Melik Nâsır'ın huzuruna çıkıp ricada bulununca İbn Teymiyye serbest

³⁴¹ Anlatılan olay ve devamı için bkz. İbn Battûta, II/37-39, çev. I/285-287; II/67, 69, çev. I/321, 322.

³⁴² Bazı araştırmacıların, o tarihte İbn Teymiyye'nin zindanda bulunduğu gerekçesi ile İbn Battûta'nın mezkûr olaya şahitlik etmesinin mümkün olmadığına dair itirazları için bkz. İbn Battûta, I/317, dipnot 223, çev. I/160, dipnot 29 (muhakkik ve nâşirin dipnotu).

³⁴³ İbn Battûta, I/316, çev. I/142.

bırakılır. Bu esnada İbn Battûta Dımaşk'tadır. İbn Teymiyye yine bilginlerin şikâyet edeceği türden garip hareketlerde bulunur. Mâlikî ve Şâfiî fakihler, durumu valiye bildirdiler. Vali hemen Melik Nâsır'a yazı yazarak, İbn Teymiyye'nin, şeriata aykırı sözler sarf ettiğini ve bu sözler arasında: "Tek sözle üç talakla boşayan kimse bir talakla boşamış gibidir.", "Peygamberin kabr-i şerifini -Allah güzel kokusunu arttırsın- ziyarete niyet eden yolcu namazları kısa kılmaz." bulunduğunu belirtir. Ayrıca onun bu ve benzeri şeyler söylediğine dair şer'î (hukukî) bir rapor düzenleyerek Melik Nâsır'a gönderir. Bunun üzerine onun emriyle İbn Teymiyye kale zindanına atılır ve orada ölür.³⁴⁴

18) İbn Cemâa (Bedreddîn Ebû Abdillâh Muhammed bin İbrâhîm el-Hamevî eş-Şâfiî, v. 733/1333): İbn Battûta'nın 726/1326 yılında Kahire'yi ziyaret ettiği sırada Şâfiî kâdilkudâtıdır³⁴⁵.

19) Esîrüddîn Muhammed bin Yusuf bin el-Garnâtî (v. 745/1344): Kahire'nin âlimleri arasında yer alır ve dilbilgisinde (nahivde) uzmandır³⁴⁶.

20) Sadrüşşerîa (es-Sânî Ubeydullâh bin Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî, v. 747/1346): İbn Battûta Buhârâ'da Herat'tan gelmiş olan fakih Sadrüşşerîa ile karşılaşmıştır³⁴⁷.

³⁴⁴ İbn Battûta, I/317, çev. I/142-143.

³⁴⁵ İbn Battûta, I/216, çev. I/55. Bedreddîn İbn Cemâa hakkında bkz. Morimoto Kosei, "İbn Haldûn'un Tespitlerine Göre Memlûk Devleti Yargı Sistemi", çeviren Muhammed Tayyib Kılıç, İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2013, cilt: XI, sayı: 21, ss. 163-183, 169.

³⁴⁶ İbn Battûta, I/219, çev. I/56.

³⁴⁷ İbn Battûta, III/24, çev. I/529. Özen, İbn Battûta'nın verdiği bu bilgiye atıfta bulunmaktadır. Bkz. Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", DİA, TDV Yayını, İstanbul 2008, XXXV, ss. 427-431, 427-428. İbn Battûta, Buhârâ'ya gidip Herat'tan gelmiş fakih Sadrüşşerîa ile tanışmasını anlatmadan yedi gün önce (III/15-24, çev. I/526-529) Hârezm'e dört günlük mesafede bulunan Kât şehrine gitmiş, oranın kadısı Sadrüşşerîa'dan ve onunla daha önce Hârezm kadısının (Sadr Ebu'l-Hafs Bekrî) evinde görüştüğünden bahsetmiştir. Bu kadı, İbn Battûta'nın Kât şehrine vardığını haber alır almaz öğrencilerini ve şehrin büyüklerinden erdemli bir

21) Takıyyüddîn es-Sübkî (Ebü'l-Hasen Ali b. Abdilkâfi eş-Şâfiî, v. 756/1355): 748/1348 yılında Dımaşk'da Şâfiî kâdılkudâtıdır³⁴⁸.

22) İbn Cemâa (İzzeddîn Ebû Ömer Abdülazîz bin Muhammed el-Hamevî eş-Şâfiî, v. 767/1366): 749/1348 yılında Kahire'de Şâfiî kâdılkudâtıdır ve daha önce bu görevi yapan Bedreddîn İbn Cemâa'nın oğludur³⁴⁹. İbn Battûta seyahatini bitirip memleketi Mağrib (Fas)'e döndükten sonra, seyahatlerine dair bilgilerin müsveddelerini kayda geçirdiği sırada (756/1355) da Kahire Şâfiî kâdılkudâtlığında İzzeddîn'in bulunduğunu belirtmiştir³⁵⁰.

23) Bahâeddîn İbn Akîl (Ebû Muhammed Abdullah bin Abdirrahmân el-Hemedânî, v. 769/1367): Kahire'nin âlimleri arasında yer alan büyük bir fakihtir³⁵¹.

24) Ebu'l-Berekât Muhammed bin İbrahim es-Sülemî el-Billifîkî (İbnü'l-Hâc Muhammed bin Muhammed es-Sülemî, v. 771/1370): İbn Battûta, Garnâta (Gırnata)'da karşılaştığı kişileri sayarken, "*Kâdılcemâa (başkadı), çağın eşsiz âlimi Ebu'l-Berekât Muhammed bin İbrahim es-Sülemî el-Billifîkî*" diye bahsettiği Billifîkî (Bellefîkî/Belfîkî)'nin o sıralarda Meriye (Almaria)'den yeni dönmüş olduğunu, onunla bir fakihin bahçesinde bir araya gelip sohbet ettiklerini, orada iki gün ve bir gece kaldıklarını söyler³⁵². İbn Battûta hakkındaki bilgiyi hocası Billifîkî'den naklederek vermiş olan biyografi uzmanı Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in³⁵³ aktardığına göre

şeyhi yanına alarak onu karşılamaya gelmiştir (III/16, çev. I/527). Anlatıma bakılırsa, sözü geçen Sadrüşşeria'lar farklı kişilerdir.

³⁴⁸ İbn Battûta, IV/178, çev. II/922.

³⁴⁹ İbn Battûta, IV/181, çev. II/926. İzzeddin İbn Cemâa hakkında bkz. Kosei, "*İbn Haldûn'un Tespitlerine Göre Memlûk Devleti Yargı Sistemi*", 170.

³⁵⁰ İbn Battûta, I/216-217, çev. I/55.

³⁵¹ İbn Battûta, I/218, çev. I/56.

³⁵² İbn Battûta, IV/223, çev. II/949.

³⁵³ Aslında İbn Battûta'yı çok iyi tanıyan İbnü'l-Hatîb'in, onun hakkında kısa ve eleştiri içeren malumatı hocası Billifîkî'den naklen vermeyi tercih etmesi, meslekî kıskançlık veya onu ciddiye almamaktan kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bkz. İbn Battûta, I/82 (muhakkikin girişi); İbnü'l-Hatîb, *el-*

Billifîkî de Gırnata'da bir köyde İbn Battûta ile karşılaşmış bir gün ve gece boyunca gezilerine dair anlattıklarını dinlediğini ve anlattıklarını garipsediğini belirtmiştir³⁵⁴. Mâlikî fakih Billifîkî'nin yetiştirdiği âlimler arasında İbn Battûta'nın adı da sayılmaktadır³⁵⁵.

D. FIKİH ESERLERİ

İbn Battûta fıkıhla ilgili şu eserlerden söz etmiştir:

1) *el-Manzûme fi'l-Mesâilil-Hılâfiyye Beyne'l-Fukahâil-Erbaa* (المنظومة في المسائل الخلافية بين الفقهاء الأربعة). Müellifi, Ebû Hafs (Necmeddîn) Ömer en-Neseffî³⁵⁶ el-Hanefî'dir (v. 537/1142).

2) *el-Muvatta* (الموطأ)³⁵⁷. Müellifi, İmâm Mâlik bin Enes'tir (v. 179/795).

3) *el-Müsned* (المسند). Müellifi, İmâm Ebû Abdillâh Muhammed bin İdris eş-Şâfiî'dir (v. 204/820)³⁵⁸.

4) *et-Tabsıra Fî'l-Fıkh* (التبصرة في الفقه). Müellifi, İmâm Ebu'l-Hasan el-Lahmî el-Mâlikî'dir³⁵⁹.

İhâta, I/274, dipnot 1 (muhakkikin dipnotu); Aykut, "İbn Battûta", XIX/361; a.mlf., "Tancalı İbn Battûta Seyahatnâmesi", I/XL, LIX, dipnot 11.

³⁵⁴ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, III/273-274.

³⁵⁵ Mehmet Erdoğan, "İbnü'l-Hâc el-Billifîkî", DİA, TDV Yayını, İstanbul 2000, XXI, ss. 52-53, 53.

³⁵⁶ İbn Battûta, eserin müellifinin Neseffî'li olduğunu söyler. İbn Battûta, III/38, çev. I/542.

³⁵⁷ İbn Battûta, IV/143, çev. II/905.

³⁵⁸ İbn Battûta, Şiraz'da bir camide Kadı Mecdüddîn'den bu eseri dinlediğini söyler. İbn Battûta, II/49, çev. I/295-296.

³⁵⁹ Müellif, Ali bin Muhammed er-Rib'î el-Lahmî diye bilinir. İbn Battûta, I/169, dipnot 48 (muhakkikin dipnotu). İbn Battûta, müellifin mezarının Tunus'un Safakus (Sfax) şehrinin dışında olduğunu söyler. İbn Battûta, I/169, çev. I/14.

SONUÇ

İbn Battûta, yirmi sekiz küsur yıllık bir süre içinde Orta İran, Kafkasya, Kuzey Avrupa, Japonya ve Afrika'nın güneyi hariç neredeyse eski dünyanın tamamını gezerek ortaçağın en büyük seyyahı unvanını hak etmiştir. Onun tüm gezileri hesap edildiğinde karşımıza karadan ve denizden 120 bin km civarında muazzam bir alan ortaya çıkmaktadır.

İbn Battûta'nın yaşadığı dönemde İslam ve gayri müslim dünyanın birçok beyliğe, emirliğe, sultanlığa ayrıldığı, bunlar arasında yoğun ve çetin iktidar mücadelesi olduğu, buna rağmen insanların gezi, ilim, ticaret vs. gibi amaçlarla Müslim ve gayri müslim toprakları dolaşabildiği dikkat çekmektedir.

Seyahatnâme 7/14. yüzyıl İslam dünyasının neredeyse tamamının ve bir kısım gayri müslim dünyanın fotoğrafını sunan muhalled bir eserdir. Çalışmamızda ortaya koyduğumuz veriler, bu fotoğraf içerisinde fıkıhla ilgili karelerin önemli bir yer kapladığını açıkça göstermektedir.

İnsan unsuruna en fazla yer veren gezgin olarak kabul edilen İbn Battûta, seyahatnâmelere yeni bir anlayış ve üslûp getirerek ülke ve beldelerin özelliklerinden çok insanların ve halkların durumları, sosyal ve dinî hayat, inanç ve âdetleri ile ilgili bilgiler vermiş olması hasebiyle, fıkıh ve tarihine dair zengin malzeme sunmaktadır. O, seyyah olması yanında fakih ve kadı olması hasebiyle gezdiği yerler hakkında bilgi verirken Müslümanların ibâdât, muâmelât ve ukûbâta dair uygulamaları, mezhepsel durumları, kadılık kurumu ile kadı ve fakihler hakkında gayet zengin bilgi vermiştir. İbn Battûta'nın verdiği bilgiler, genelde İslam tarihi ve medeniyetinin, özelde fıkıh tarihinin yazımına ciddî katkı sağlayacak niteliktedir.

Seyahatnâme'de yer alan fıkıhla ilgili bilgiler bize, geçmişle günümüz ve fıkıhın teorisi ile pratiği arasında belli ölçüde mukayese yapma imkânını da vermektedir.

Eser üzerinde yaptığımız fıkıh merkezli okumada dikkatimizi çeken önemli hususları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Özellikle ibadetler ilgili konularda, coğrafi değişiklikler gibi zamanın ve şartların değişmesinden kaynaklanan bazı istisnalar dışında fazla fark olmadığı görülmektedir.

- Farklı mezhep mensuplarının bulunduğu bazı büyük camilerde, her mezhep mensubu namazı kendi imamı arkasında kılmaktadır. Günümüzde bu uygulama -bildiğimiz kadarıyla- yoktur.

- Sünnîlerin yaşadığı bazı yörelerde yabancı erkekle evlenen kadın, kocasının beldesinden ayrılması durumunda onunla beraber gitmemekte ve ondan boşanmaktadır. Böylece buralarda ikamet süreli (bir tür mut'a: muvakkat/geçici) nikâh akdi yapıldığı görülmektedir

- Yöneticilerin, iktidarlarına meşruiyet kazandırmak veya iktidarlarının meşruiyetini kuvvetlendirmek için halifenin iktidarını onaylamasına ve ileri gelenler ile halkın kendisine biatine önem verdikleri müşahede edilmektedir.

- Had ve kısas cezaları genel olarak uygulanmaktadır.

- Özellikle siyasî suçla itham edilen sanıkların sorgu, yargı ve cezalandırılmasında devlet gücünün kötüye kullanılmasına dair epeyce örnek bulunmaktadır.

- Çeşitli İslam beldelerinde farklı örtünme modelleri ve tesettür alışkanlıkları bulunduğu görülmektedir.

- Birçok yerdeki ahalinin mensup olduğu mezhebin doğrudan ve dolaylı olarak belirtilmesi, o günkü İslam dünyasının mezhep haritasının çıkarılması ve günümüzle karşılaştırılması açısından oldukça önemlidir.

- Bazı yerlerde devletin halkın mezhep tercihine müdahalesi ve bunun akislerine dair bilgiler de yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Ayktut, A. Sait “İbn Battûta”, DİA, TDV Yayını, İstanbul 1999, XIX, ss. 361-368.

....., A. Sait, “Tancalı İbn Battûta Seyahatnâmesi”, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed bin Abdillâh İbn Battûta el-Levâtî et-Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*, 2. Baskı, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, I, ss. XXI-LXII.

Bağdâdî (v. 1920), İsmail Paşa bin Muhammed Emin el-Bâbânî, **Hediyyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannafin I-II**, istinsah ve tashih: Muallim Kilisli Rifat Bilge ve Mahmud Kemal İnal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951 (1. cilt), 1955 (2. cilt) (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.'dan ofset baskı), II/169.

....., İsmail Paşa bin Muhammed Emin el-Bâbânî, **Îzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn I-II**, birinci cildi tashih: Mehmet Şerefettin Yaltkaya ve Muallim Kilisli Rifat Bilge, ikinci cildi tashih Muallim Kilisli Rifat Bilge, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947 (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.'dan ofset baskı), I/262.

Emre, Akif, “Niçin İbn Batuta okumalıyız?”, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AkifEmre/nicin-ibn-batuta-okumaliyiz/54423>, 21.06.2014.

Erdoğan, Mehmet, “İbnü'l-Hâc el-Billifîkî”, DİA, TDV Yayını, İstanbul 2000, XXI, ss. 52-53.

İbn Battûta (v. 770/1369), Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed bin Abdillâh el-Levâtî et-Tancî, **er-Rihle= Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr I-VI (I-IV: er-Rihle, V: el-Fehâris, VI: el-Müstedrekât)**, Takdim ve tahkik Abdülhâdî et-Tâzî, Rabat 1417/1997; **er-Rihle= Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr I-II**, 1. Baskı, Kahire 1346/1928; **er-Rihle= Tuhfetü'n-**

Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr I-II, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1377/1958. **Türkçe çevirisi: İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II**, 2. Baskı, Çeviri, inceleme ve notlar A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004; **Büyük Dünya Seyahatnâmesi**, Osmanlıca Türkçesine çeviren Muhammed Şerif Paşa, İlk baskıyı sadeleştiren Mümin Çevik, İkinci gözden geçiren ve sadeleştiren Ali Murat Güven, Yeni Şafak Gazetesi, İstanbul, ty.

İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mietî's-Sâmine I-IV**, Dârü'l-Cîl, Beyrut 1414/1993.

İbn Haldûn, (v. 808/1406), Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, **el-Mukaddime I-II**, Tahkik tahrîc ta'lîk Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru Ya'reb, Dımaşk 1425/2004.

İbn Sûde, Abdüsselâm b. Abdülkâdir el-Merrî, **Delîlu Müerrihi'l-Mağribi'l-Aksâ= Delîlu İbn Sûde**, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1418/1997.

İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh (v. 776/1374), **el-İhâta fî Ahbâri (Târihi) Gırnâta I-IV**, 1. Baskı, Takdim, tahkik ve havâşî Muhammed Abdullâh İnân, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1395/1975.

Kehhâle, Ömer Rızâ (v. 1987), **Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye I-IV**, 1. Baskı, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.

Kılıç, Muhammed Tayyib, **"Evliya Çelebi Seyahatnâmesini Fıkıh Merkezli Bir Okuma"**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 15, sayı 2, Diyarbakır 2013, ss. 149-259.

Kosei, Morimoto, **"İbn Haldûn'un Tespitlerine Göre Memlûk Devleti Yargı Sistemi"**, çeviren Muhammed Tayyib Kılıç, İSTEM:

İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2013, cilt: XI, sayı: 21, ss. 163-183.

Özen, Şükrü, **"Sadrüşşerîa"**, DİA, TDV Yayını, İstanbul 2008, XXXV, ss. 427-431, 427-428.

Yeni Şafak Yayın Kurulu, **"İslâm dünyasının ilk gerçek 'uluslararası gazeteci'si..."**, *İbn Battuta, Büyük Dünya Seyahatnâmesi*, Osmanlıca Türkçesine çeviren Muhammed Şerif Paşa, İlk baskıyı sadeleştiren Mümin Çevik, İkinci gözden geçiren ve sadeleştiren Ali Murat Güven, Yeni Şafak Gazetesi Yayını, İstanbul, ty.

Zebîdî (v. 1205/1791), Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed, **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs I-XL**, Vizâratü'l-İrşâd ve'l-Enbâ', Kuveyt 1385/1965.

Zirikî (v. 1976), Hayreddîn, **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn I-VIII**, 15. Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.